

131829

2

GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

BULLETIN OF SLOVENE
ETHNOLOGICAL SOCIETY

UDK 39 / 497.12 // 05 /

STR. 29—49 LJUBLJANA DECEMBER 1979 GLASNIK SED LETO 19/1979 ŠT. 2

Glasnik Slovenskega etnološkega društva
Glasilo Slovenskega etnološkega društva, zanj
odgovoren:

Duša Krnel-Umek, predsednica

Izhaja štirikrat letno, naklada 700 izvodov

Tisk: Partizanska knjiga

Glavni in odgovorni urednik: Janez Bogataj

Člani uredništva:

dr. Zmaga Kumer

Marija Stanonik

Mojca Ravnik

Zmago Šmitek

Marko Terseglav

Anka Novak

Damjan Ovsec

Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12,

61000 Ljubljana, telefon: 22-121, int. 335

Posamezna številka stane: 20 din

Celoletna naročnina: 80 din

Tekoči račun: 50100-678-44338

Fotografije in risbe po želji vračamo, rokopisov ne
vračamo!

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami!

Številko je lektorirala Katra Valič

Številko sta sofinancirali Raziskovalna skupnost Slove-
nije in Kulturna skupnost Slovenije.

Redakcija zaključena julija 1979

Slika na naslovni strani: Etnološki seminar s prof. dr.
Vilkom Novakom nad Koprivnikom v Bohinju, 28. 6.
1969. Foto: Janez Bogataj (diateka št. 1237.)

Slika na zadnji strani: Panjska končnica Kralj Matjaž, fo-
toteka SEM, št. 599, št. neg. 242.

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo (št.
4210-27/78) šteje Glasnik SED med proizvode iz 7.
točke prvega odstavka 36. člena Zakona o obdavčenju
proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne
plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

DRUŽBENE OSNOVE TRADICIJE O BOGOBORNEM KRALJU MATJAŽU

Slovensko etnološko društvo je 21. 12. 1978 pripravilo sestanek, na katerem je govoril *Božidar Jezernik* o "Družbenih osnovah tradicije o bogobornem Kralju Matjažu". Zaradi zanimive teme in diskusije, ki se je razvila po predavanju, objavljamo gradivo v celoti. Diskusijo smo povzeli po dveh zapisnikih, nekateri diskutanti pa so svojo diskusijo poslali po sestanku v povzeti obliki.

DRUŽBENE OSNOVE TRADICIJE O BOGOBORNEM KRALJU MATJAŽU

Preučevanje ustne tradicije, ki obravnava svoj predmet tako, kot da nima ničesar skupnega s svojimi tradenti, re-producenti tradicije, s tistimi, preko katerih (ust) sploh je, je nujno nezadostno. Tako obravnavanje ustne tradicije more ustno tradicijo samo dehumanizirati. Tej nezadostnosti se je mogoče izogniti edino tako, da si kot izhodiščno vprašanje preučevanja ustne tradicije zastavimo vprašanje o dialektičnem razmerju med re-produkcijo in udeleženci re-produkcije, kar je vprašanje o družbenih osnovah ustne tradicije. Mutatis mutandis velja to za tradicijo nasploh.

Ko si zastavljamo to vprašanje na primeru ustne tradicije o bogobornem KM, ne moremo mimo dejstva, da se o tej tradiciji lahko sprašujemo le preko zapisov ustne tradicije o bogobornem KM, ki pa so nastajali v okviru zanimanja za t.im. ljudsko slovo.⁽¹⁾ Literarni kriterij je torej najpomembnejši kriterij, po katerem se je vršila izbira snovi iz ustne tradicije, zato tudi tradicije o bogobornem KM. Ker je po tradicionalnem pojmovanju literarno predvsem drugačno, nenavadno, nevsakdanje, je bilo (i)zbiranje snovi iz ustne tradicije predvsem iskanje drugačnega, nenavadnega, nevsakdanjega, vsaj takega v načinu pripovedovanja. Vendar ustna tradicija navadno pripoveduje tudi o — navadnem, in to na navaden način. Kako zelo problematičen je "literarni kriterij" — ki se v praksi pač ravna edino po "merilih" kot so: to mi je všeč, to mi ni všeč, to mi je zanimivo itd., — se najbolje vidi iz zapisov, kot je npr. zapis št. 71, v katerem je še tako široko pojmovanje literarnega priterano do absurda: "Ko boja Kralu Matjažu trikrat okul mize navite brkle, pa bo suodn dan." Znanstvene vrednosti takim drob-cem resda ne gre odrekati, a treba se je zavedati, da je brskanje za tistimi, kar je (bilo) "ljudsko slovo" po literarnih kriterijih tradicionalnih preučevanj ustne tradicije, plačevanje nedopustljivo visokega davka preteklosti. Brskanje za takimi drobcji je namreč edina perspektiva tradicionalno orientiranih preučevanj ustne tradicije. In ker je ena glavnih karakteristik ustne tradicije njeno izginjevanje v pozabi, je pristajanje na tradicionalna izhodišča skoraj neizogibno povezano z nostalgijo po preteklosti, po časih, ko ustna tradicija "še ni bila

ogrožena". V svetu, ki se nenehno spreminja, še več, ki si je nenehno spreminjanje postavil za glavno vrednoto: "Nič, kar je bilo ustvarjenega, nam ne more biti tako sveto, da bi ne moglo biti preseženo in da se ne bi umaknilo tistemu, kar je še bolj napredno, še bolj svobodno, še bolj človeško" (Program ZKJ), še taka prizadevanja lahko godio samo na obrobju družbenega dogajanja. Videli pa bomo še, da to nikakor ni edina pomanjkljivost tradicionalnega pristopa, čeprav že sama po sebi več kot dovolj velika.

Pri spraševanju po dialektičnem razmerju med re-produkcijo in udeleženci re-produkcije se pokaže tudi veljavnost tradicionalnega razlikovanja med miti, pripovedkami, legendami in pravljicami itd. v vsej svoji pogoynosti; to razlikovanje pa je — po oceni tradicionalnega preučevalca samega — njegov "globlji" dosežek.⁽²⁾ Razlikovanje, po katerem je pripovedovanje ali lekcija iz verouka ali zabava, je lahko s stvarnostjo, ki pač ni zgolj ali religiozna meditacija ali zabava, samo v navzkrižju. Če namreč sprejmemo tako razlikovanje, ni prav nič jasno, kaj storiti v primerih, ko pripovedovano ni ne mit ne kaj podobnega, niti ni resnično, čeprav se verjame v njihovo resničnost. Spet se more ob enem in istem primeru zgoditi, da nekdo verjame v resničnost vsega povedanega, za drugega bo resničen le del povedanega, nekomu ne bo resnično ničesar od povedanega, spet komu ne bo resničen le del povedanega itd., kar vse se more zaradi mnogih faktorjev tudi spreminjati, tako da nekdo verjame v resničnost nečesa, kasneje ne več itd. — Ustna tradicija pač ni nekaj statičnega, ampak prav nasprotno: **ustna tradicija je proces**. In ker je proces, na njeno re-produciranje ne vplivajo samo pripovedovalci, temveč tudi poslušalci in okoliščine, v katerih se pripoveduje. Ni vsaka priložnost primerna za vsako pripoved, niti ni vsaka pripoved za vsaka ušesa.

Pri preučevanju ustne tradicije bi torej veljalo sprejeti razlikovanje med živim in mrtvim semiotičnim sistemom.⁽³⁾ Živ, funkcionirajoč je po tem razlikovanju tisti sistem, ki ga ljudje upoštevajo v realnem življenju, ker jim pomaga razreševati razna osebna in družbena protislovja. Ustna tradicija je torej družbeni proces, ki je bolj ali manj resničen, bolj ali manj vero-dostojen. Res-ničnost ustne tradicije, njena vero-dostojnost, je odvisna od dejanskosti rešitve, ki jo ponuja, tj. njene uporabnosti v danih zgodovinskih okoliščinah pri razreševanju protislovij, ki se pojavljajo v teh okoliščinah. Ustna tradicija bo resnična, verodostojna, če bo vsklajena z željami (potrebami) udeležencev njene re-produkcije, z njihovimi preteklimi izkušnjami in njihovim pojmovanjem danih zgodovinskih okoliščin. Res-nična, vero-dostojna ustna tradicija pa bo spet sooblikovala pri udeležencih re-produkcije njihovo pojmovanje sveta, s tem tudi dane zgodovinske okoliščine. Ustna tradicija, ki ne more ponuditi dejanskih rešitev, ne bo mogla imeti povratnega učinka. In večji ko bo povratni učinek ustne tradicije na dane zgodovinske okoliščine, več bo pripovedovala o takšnosti prostora in časa, ki ga živijo udeleženci njene re-produkcije, kakor jo oni pojmujejo.

Ustna tradicija, katere re-produkcija se godi v svetu, ki se doživlja antropomorfno, kot svet itd., bodo pripovedovale o svetu, ki je antropomorfen,

svet itd. Seveda pa ne bo svet zato, ker ga ustna tradicija obravnava kot antropomorfne, že kar antropomorfen itd. Kako si posamezniki predstavljajo sebe (kot del sveta, v katerem živijo) in svet, v katerem živijo, je vsekakor zelo pomembno vprašanje, a odgovor nanj je bolj poveden po tem, kako se glasi, kot zaradi svoje dejanske rasničnosti. Res-ničnost odgovora, ki ga ponuja ustna tradicija, je namreč odvisna predvsem od prostora in časa, v katerem se odgovarja, tako da je isti odgovor lahko ali "resničen" ali pa "res ničen". Je torej resnica vmeščenosti ustne tradicije v nek določen prostor in čas, v neko določeno družbo, na določeni stopnji razvoja produkcijskih sil in na njih temelječih produkcijskih odnosov. Ustna tradicija je zato sama iz sebe, tj. brez podatkov o prostoru in času njene re-produkcije, nerazumljiva, kajti re-produciranje ustne tradicije je vedno hkrati tudi razodevanje njene res-ničnosti, njene vero-dostojnosti, glede na dane okoliščine, v katerih se pač vrši. Ustna tradicija je resnična, verodostojna, če je rešitev, ki jo ponuja, dejanska, skladna z vmeščenostjo udeležencev re-produkcije v prostor in čas re-produkcije in če takšnosti njihove vmeščenosti ponuja dovolj veliko korist, ki je lahko pač tudi izogib siceršnji neprijetnosti, takoj zdaj ali pa nekoč v prihodnosti.

Grafično bi torej mogli re-produkcijo ustne tradicije prikazati kot spiralo, katere krogi so le redko enako široki. Širina kroga, ki pomeni razširjenost neke tradicije v prostoru, je odvisna predvsem od tega, kako je le-ta priličena okusom (potrebam) različnih obdobj, različnih socialnih skupin, posameznikov. Življenje ustne tradicije je tako proces nenehnega določanja njenega pomena, v ustni tradiciji sami pa se odražajo religiozne, etične, politične idr. koncepcije, v katerih luči se interpretira in vrednoti, kaj je še aktualno in kaj je že preteklost, kaj je pomembno in kaj nepomembno.⁽⁴⁾ Te koncepcije so seveda koncepcije posameznikov, ki so jih določena vprašanja bolj pritegnila, a uveljavijo se lahko le priličene različnim okusom (potrebam). Način, kako se to prillikovanje vrši, kakor tudi vpliv same tradicije na oblikovanje okusa, pri tem seveda nista nepomembni vprašanja.

Kakor vsa druga ustna tradicija, se je tudi tradicija o uporniku zoper nebeškega gospoda — v našem primeru tradicija o bogobornem KM — re-producirala v danih zgodovinskih okoliščinah. Nosilci njene re-produkcije so bili določeni ljudje, ki so imeli svoje življenjske izkušnje in ki so po svoje pojmovali svoj prostor in čas.

Ni težko opaziti, da tradicija o bogobornem KM ne pozna meje med naravnim in nadnaravnim; naravno in nadnaravno ji je enako resnično. Pravzaprav ji je naravno resnično, ker je posledica delovanja nadnaravnega. Zato ima vse, kar se je zgodilo, in vse, kar se godi, vsa Zgodovina⁽⁵⁾, svoj smisel in pomen, saj je pozitivno spiritualno vsebino mogoče najti celo v Jobovem trpljenju.

Po pojmovanju, na katerem je zgrajena tradicija o bogobornem KM in mimo katerega bi te sploh ne bile mogoče, so nadnaravne sile neprestano prisotne tu in zdaj, z njimi je vsak trenutek moč stopiti v stik. Tako bog v njih ni imaterialen (in še manj Kristus), ampak skladno s pradednimi predstavami hodi po svetu, preoblečen v popotnika ali berača. Prav tako nobena zgodba o bogobornem

KM niti za hip ne podvomi o tem, da gre pri grmenju za manifestacijo nadnaravnega, za nekako izrekanje volje njega, ki gospodari na nebu. Skladno s tem je v vsej tradiciji o bogobornem KM prisotno dejstvo, da je Matjažev zmagovalac gromovnik. — Uporaba gromovnikovega orožja v spopadu z nasprotnikom nebeškega očeta ima zelo bogato zgodovino: prvi je to orožje uporabil že Marduk, pa Zeus, pa Indra itd.

Po tradiciji o bogobornem KM, ki projicira dogajanje v topografijo vertikalno strukturiranega kozmosa⁽⁶⁾, je lahko usoda upornika zoper gospodarja nebes samo ena: padec v podzemlje, na spodnji konec osi sveta, v mračni svet kazni in smrti. Da je bogoborni KM vedno končal v podzemlju, je ugotovil že Grafenauer.

Skupno vsej tradiciji o bogobornem KM —, kar velja tudi za tradicijo o drugih upornikih zoper nebeškega očeta —, je njih utemeljenost na nasprotju med zgornjim in spodnjim koncem vertikalne osi sveta. Z eno besedo: spor. Če pa je tradicija utemeljena na sporu, se pravi, da pripoveduje o nestalnem sorazmerju, za katerega obstanek je potrebna določena stalna napetost, t.j. stalno nesorazmerje. Ko napetost popusti, o stalnem nesorazmerju ne more biti več govora — svet je iz tira. Svet pa je svet, in svet je zato, ker v njem vlada red. Red, na katerem temelji svetost sveta z vertikalno strukturo, tedaj tudi sveta tradicije o bogobornem KM, pa je spor, katerega izid je nesporen.

Simptomatično je, kako se o sporu izreka in še bolj ne izreka Grafenauer (op. cit., str. 192, op. št. 2). Izid sporne situacije se po njem sploh ne more postaviti pod vprašaj: dobri gospod bog sodi v nebesa, na vrh vertikalne osi sveta, morebitni zaniškovalci njegove vsemogočnosti pa v podzemlje, kajti njegova vsemogočnost je neizmerna: "Bog je samo mignil z očmi in hitro se je zablistalo..." Hkrati nas še pouči, kako je edino to lahko "slovenski motiv" in da se sicer "smisel inačice samo slabi". To je seveda čista folklor in Grafenauer se tako povsem enakopravno vključi med re-producente tradicije o bogobornem KM. Znanost o ustni tradiciji (folkloristika) je pač kaj drugega kot golo re-produciranje ustne tradicije (folklore): je kritika ustne tradicije (folklore).

Morda je pri vsej tej stvari najbolj zanimivo, paradoksalno pa vsekakor, da je tak Grafenauerjev sklep nedvomno motiviran z njegovim religioznim prepričanjem. Katoliška cerkev pa je že v srednjem veku tudi z grmadami dokazovala zmoto onim, ki so zlodeja postavljali z bogom na isto raven: ker je po katoliškem nauku zlodej samo stvor, je mogel komunicirati z bogom samo preko njegovega namestnika: Mihaela, Gabriela, pri Slovanih pogosto Elija itd.

Sporu med bogom in Matjažem različne variante pripisujejo različne vzroke. Po nekaterih pride do spora zato, ker je KM pač grešnik, ker je prevzetnež in izzivač, druge spet pa poskušajo spornost pojasniti z nesporazumom okrog lastnine. V zvezi s tem je zanimiva koncepcija lastnine, kakor jo najdemo v matjaževski tradiciji. Po nji je bog lastnik vsega sveta, je zemljiški gospod par excellence: sonce in mesec sta njegova hlapca in njegovo je vse, kar onadva preideta v enem dnevu (št. 53). "Tu je v literarni obliki ohranjen spomin na nekdanjo pravno

navado, da so vladarji in veliki zemljiški lastniki takole odstopali zemljo: prizadeti jo je dobil toliko, kolikor jo je mogel obhoditi ali objezditi v določenem času." (7)

Spopad sam, do katerega pride med bogom in KM kot posledica spora med njima, pa je po tradiciji o bogobornem KM vedno le bolj ali manj slikovita ilustracija nauka, ki ga je jedrnato izrazil že Pavel: "Kar je namreč pri Bogu nespametno, je modrejše od ljudi, in kar je pri Bogu slabotno, je močnejše od ljudi" (1 Kor 1, 26).

Tradicija o bogoborstvu KM je tedaj pričevanje o človekovi nemoči: človek, naj bo še tako silen, ne more uteči svoji usodi, ki je izključno v gospodovih rokah. Zato sklepa: v moči ni in ne more biti rešitve. Rešitev je v ponižnosti, strahu pred gospodom: v veri v smiselnost dane takšnosti bivanja. Tradicija o bogobornem KM torej razrešuje protislovja, v katera so zapleteni udeleženci njene reprodukcije, zelo preprosto in zelo uporabno. Drugo vprašanje je, če tudi učinkovito; odgovor nanj je negativen. Tradicije o bogobornem KM, ki so upor zoper trpljenje tako po svoji vsebini (pripovedujejo o uporniku zoper boga, ki je — v srednjem veku še posebej — predvsem fevdalni gospod), kot v koncepcijah, ki jih prevzemajo (npr. ideal družbene ureditve: en hlev, en pastir, ena vera, ki je predvsem upor zoper fevdalni partikularizem), pa so tudi upor, ki se obsoja na neuspeh: kdor se upira, bo padel! Tradicija o padlem uporniku zoper gospodarja nebes je torej juriš na nebo, ki si spodrezuje krila.

Mislim, da je družbena pogojenost okoliščin, v katerih se pojavljajo opisana protislovja in potreba po njihovem reševanju, dovolj očitna, da je tukaj ni potrebno (ponovno) dokazovati. Ker smo si vprašanja v našem razpravljanju zastavljali na primeru slovenske in hrvaške ustne tradicije o bogobornem KM, pravzaprav na primeru zapisov te tradicije, moremo v sklepu reči, da velja družbena pogojenost re-produkcije tudi za njih, kakor seveda tudi za dognanja ob preučevanju teh zapisov. Pristaviti pa je vsekakor treba, da zapiši, ki so nam na voljo, ne omogočajo prav nikakršnega zanesljivejšega odgovora na vprašanje, koliko so udeleženci re-produkcije tradicije o bogoborstvu KM rešitev, ki jo ponujajo le-te, v realnem življenju tudi v resnici upoštevali.

Božidar Jezernik

1 I. Grafenauer, Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu, Ljubljana 1951; M. Matičetov, Kralj Matjaž v luči novega gradiva in novih raziskovanj, Ljubljana 1958 (Razprava SAZU 2/4). Eno, neoštevilčeno varianto objavlja G. Perusini, Sopravvenze e modificazioni di usi e tradizioni popolari nelle valli dell'Isonzo dal 500 ad oggi, 1. del, str. 65 (p. o. iz Volkskunde im Ostalpenraum), Graz 1961.

2 M. Matičetov, op. cit., str. 47. "Spoznanje", ki ga Matičetov pripisuje Grafenauerju, ni njegovo.

3 J. A. Levada, Social'naja priroda religii, Moskva 1965, str. 79 ss. Cit. M. Kerševan, Problem opredelitve religije, Ljubljana 1972 (Anthropos III—IV), str. 166.

4 B. Jezernik, Zgodovina v zgodbah ustne tradicije (Časopis za kritiko znanosti), v tisku.

5 Zgodovina z veliko začetnico, to je kralj na konju, za razliko od zgodovine z malo začetnico, ki je zgodovina razrednih borb, zelo duhovito ugotavlja K. Kosik, Dialektika konkretnih, Praha 1965.

6 Vertikalno strukturiran kozmos izgleda takole: "Kdo je namreč večji: kdor je pri mizi ali kdor streže? Ali ne, kdor je pri mizi?" (Lk 22, 27). Njegovo nasprotje pa je "če noge vseh stoje na isti višini, (da) se lahko vidi, kdo je večji od drugih" (B. Brecht, ME-TI). Seveda pa revolucija, ki bo pometala mize iz gostinskih lokalov, ne bo dosegla svojega namena.

7 M. Matičetov, op. cit., str. 37.

Diskusija (povzetek)

Prav tega odprtega vprašanja se je lotil Božidar Jezernik. Njegov sestavek "Družbene osnove tradicije o bogobornem Kralju Matjažu" smo člani SED prejeli skupaj z vabilom na društveno srečanje, namenjeno pogovoru o ti matjaževski snovi. Predavanje samo pa nam žal ne daje tega, kar napoveduje naslov. Če odmislimo uvod in vzamemo v roke jedro, bomo zlahka opazili, da v njem zavzema osrednje, ključno mesto neutemeljen napad na Ivana Grafenauerja.

V vipavski varianti bogobornega KM, ki jo je objavil Simon Rutar v Zvonu 1879, nastopa božji gromovnik sv. Elija. Ker ga v ti zvezi nima nobena druga varianta, je Grafenauer (n.d., str. 51) menil, da "gotovo ni ljudski, ampak si ga je Rutar sam izposodil pri Srbih ali Hrvatih". V Slov. etnografu objavljena ocena je prinesla ugovor, češ "da je bil S. Rutar obsojen po krivem zaradi odstavka, ki utegne biti ljudski in domač" (SE 6—7, 1954, 318). B. Jezernik je to oceno prezrl. Pa tudi sicer v inkriminirani podčrtani opombi št. 2 na str. 192 nikjer ni tega, kar Grafenauerju podtika kritik. Grafenauer je zapisal le, da "sv. Elija... ni slovenski motiv" (ampak naj bi bil srbski ali hrvaški, kakor smo videli); zdelo se mu je namreč, da ta motiv slabi smisel Rutarjeve vipavske variante, in v ti zvezi je brez komentarja opozoril še na neko nadrobnost iz variante, ki jo je v Lazah v Nadiški dolini zapisal Anton Cuffolo (Bevkov Martin Čedermac). Kar je v predavanju rečeno o neizmerni božji vsemogočnosti, o vertikalni osi sveta ipd., je dopesnil kritik, verjetno zato, da bi laže udaril po tem, kar "o sporu (med bogom in KM) izreka in še bolj ne izreka (!) Grafenauer", in prišel do samovoljnega, apriornega sklepa: "Morda je pri vsej tej stvari najbolj zanimivo, paradoksalno pa vsekakor, da je tak Grafenauerjev sklep nedvomno motiviran z njegovim religioznim prepričanjem."

Grafično bi torej mogli re-produkcijo ustne tradicije prikazati kot spiralo, katere krogi so le redko enako široki. Širina kroga, ki pomeni razširjenost neke tradicije v prostoru, je odvisna predvsem od tega, kako je ta tradicija priljubljena (potrebna) različnim podskupinam različnih socialnih skupin, posameznikov. Življenje ustne tradicije je skupaj s procesom njenega doživljanja njenega pomena, v ustni tradiciji sami pa se odražajo religiozne, etične, politične idr. koncepcije, v katerih ljudi se interpretirajo in vrednotijo, kaj je že aktualno in kaj je že preteklo, kaj je pomembno in kaj nepomembno. (4) Te koncepcije so seveda koncepcije posameznikov, ki so jih določena vprašanja bolj pritegnila, v uveljavljajo se lahko le priključene različnim okusom (potrebam). Način, kako se to priključevanje vrši, kakor tudi splošna tradicija na oblikovanje okusa, pri tem seveda nista nepomembni vprašanja.

Kakor vse druge ustne tradicije, se je tudi tradicija o uporniku zoper nadarčnega grofca — v našem primeru tradicija o bogobornem KM — re-producirala v danih zgodovinskih okoliščinah. Nosiči njene re-produkcije so bili določeni ljudje, ki so imeli svoje življenjske izkušnje in ti so po svoje pojmovali svoj prostor in čas.

Ni težko opaziti, da tradicija o bogobornem KM ne pozna meje med naravnim in nadnaravnim; naravno in nadnaravno ji je enako resnično. Priznava ji le toliko resnično, kolikor je potrebna.

Milko Matičetov (avtorjev povzetek diskusije, op. ur.):

Na koncu razprave o Kralju Matjažu v slovenskem proznem izročilu je Ivan Grafenauer leta 1951 napisal, da v zvezi s tem folklornim junakom "mnogo (podčrtal IG) vprašanj še čaka rešitve". Dve je tudi posebej imenoval — morali sta se mu že zdeti pomembnejši; eno od dveh je "motivni niz soli v goriško-beneškoslovenskih inačicah", ki je doma v skupini povedk o bogobornem KM. Kar "čaka rešitve", je nerešeno, z drugimi besedami odprto.

Prav tega odprtega vprašanja se je lotil Božidar Jezernik. Njegov sestavek "Družbene osnove tradicije o bogobornem Kralju Matjažu" smo člani SED prejeli skupaj z vabilom na društveno srečanje, namenjeno pogovoru o ti matjaževski snovi. Predavanje samo pa nam žal ne daje tega, kar napoveduje naslov. Če odmislimo uvod in vzamemo v roke jedro, bomo zlahka opazili, da v njem zavzema osrednje, ključno mesto neutemeljen napad na Ivana Grafenauerja.

V vipavski varianti bogobornega KM, ki jo je objavil Simon Rutar v Zvonu 1879, nastopa božji gromovnik sv. Elija. Ker ga v ti zvezi nima nobena druga varianta, je Grafenauer (n.d., str. 51) menil, da "gotovo ni ljudski, ampak si ga je Rutar sam izposodil pri Srbih ali Hrvatih". V Slov. etnografu objavljena ocena je prinesla ugovor, češ "da je bil S. Rutar obsojen po krivem zaradi odstavka, ki utegne biti ljudski in domač" (SE 6—7, 1954, 318). B. Jezernik je to oceno prezrl. Pa tudi sicer v inkriminirani podčrtani opombi št. 2 na str. 192 nikjer ni tega, kar Grafenauerju podtika kritik. Grafenauer je zapisal le, da "sv. Elija... ni slovenski motiv" (ampak naj bi bil srbski ali hrvaški, kakor smo videli); zdelo se mu je namreč, da ta motiv slabi smisel Rutarjeve vipavske variante, in v ti zvezi je brez komentarja opozoril še na neko nadrobnost iz variante, ki jo je v Lazah v Nadiški dolini zapisal Anton Cuffolo (Bevkov Martin Čedermac). Kar je v predavanju rečeno o neizmerni božji vsemogočnosti, o vertikalni osi sveta ipd., je dopesnil kritik, verjetno zato, da bi laže udaril po tem, kar "o sporu (med bogom in KM) izreka in še bolj ne izreka (!) Grafenauer", in prišel do samovoljnega, apriornega sklepa: "Morda je pri vsej tej stvari najbolj zanimivo, paradoksalno pa vsekakor, da je tak Grafenauerjev sklep nedvomno motiviran z njegovim religioznim prepričanjem."

Daljši kot samo jedro predavanja pa je uvodni del. Žal, da mu skorajda ni moč blizu zaradi zaprtega izražanja, ki naj ga ponazori citat s strani 3: "Ustna tradicija je resnična, verodostojna, če je rešitev, ki jo ponuja, dejanska, skladna z vmeščenostjo udeležencev re-produkcije v prostor in čas re-produkcije in če takšnosti njihove vmeščenosti ponuja dovolj veliko korist, ki je lahko pač tudi izogib siceršnji neprijetnosti, takoj zdaj ali pa nekoč v prihodnosti."

Takoj zdaj in ne šele "nekoč v prihodnosti" pa moram (če ne drugače po svoji uradni funkciji) reagirati na to, kar sem vendarle razumel in kar je moč razbrati med vrstami že na prvi strani Jezernikovega predavanja. To so puščice na "tradicionalno orientirana preučevanja ustne tradicije", na "tradicionalna izhodišča", na "pomankljivosti tradicionalnega pristopa", na "tradicionalno preučevalstvo" ipd. Sicer pa tudi zasebno, se pravi meni osebno je "tradicionalna" folkloristika — naj si bo slovenska ali jugoslovanska, zahodna ali vzhodna, sovjetska, evropska ali ameriška — ljubša od "revolucionarne" slovenske etnosociologije (ali socioetnologije), kadar bi rada čez noč revidirala vse od A do Ž.

Če tov. Jezernik ali kdorkoli ironično očita "brskanje" meni in morda celo vsem tistim, ki na slovenskem etničnem prostoru v mejah SRS in v zamejstvu že desetletja rešujemo zaklade našega pesništva v vezani in nevezani besedi, našo

gnomično in drugo literaturo, glasbena in plesna pričevanja, pa pričevanja o šegah, verovanjih, znanju in tako naprej, pri čemer nas znanstvena doslednost kajpada obvezuje, da smo enako skrbni tako do zaokroženih besedil in pričevanj kakor do drobcev, potem pozablja ali pa si zatiska oči pred dejstvom, da bi danes pravzaprav tudi on ne mogel modrovati ne o bogobornem KM ne o marsičem drugem brez tako imenovanega "brskanja" raznih Grafenauerjev, Matičetovih, Kufolov in mnogih drugih.

"Ko boja Kralju Matjažu trikat okul mize navite brkle, pa bo suodn dan." Ta skopi zapis iz okolice Šentjerneja na Dolenjskem (Razprave SAZU II/4, št. 71) je imel B. Jezernik pred očmi, ko je naše "brskanje" proglasil za "plačevanje nedopustljivo visokega davka preteklosti: brskanje za takimi drobci je namreč edina perspektiva tradicionalno orientiranih preučevanj ustne tradicije". Ko se ob takem apodiktičnem pisanju človek vpraša, ali je B. Jezernik res tako dobro poučen o naših matjaževskih (in drugih) perspektivah, se kmalu pokaže, da ni.

Leta 1954 sem npr. ob znanem Speransovem matjaževskem odstavku iz Razvoja slov. narodnega vprašanja (1939, 61) opozoril, da so se razni avtorji, "ki so KM posvetili kaj več kot samo omembo", pravzaprav "oslanjali samo na splošno znano matjaževsko gradivo, dostopno v tiskanih virih. Ker pa naše ljudsko pripovedno gradivo, žal, ni vse 'ljudsko', ampak se dobe vmes tudi stvari sumljivega izvira in včasih celo potvorbe, kakor je lepo pokazala Grafenauerjeva tekstna kritika, si bomo morali etnografi v drugi polovici 20. stoletja posebno prizadevati, da tako znanstvenim raziskovanjem kakor umetniškemu poustvarjanju spet odkrijemo pristne žive vire — nepokvarjeno ljudsko izročilo" (SE 6—7, 1954, 319).

Glede lova na "drobce" bi mimogrede omenil — še zmerom v mejah matjaževstva — da niti nismo tako osamljeni. Pripravljalni odbor za proslavo štiristoletnice hrvaško-slovenskega kmečkega upora v letu 1973 je povabil naše zagrebške kolege, da gredo v kraje nekdanjih bojov in skušajo tam odkriti kak spomin na dogodke iz 16. stoletja. Šli so in našli, kar se je pač dalo, čeprav le "krhotine" (= odkruške = drobce: gl. M. Bošković-Stulli, **Odnos kmeta i feudalca u hrvatskim usmenim predajama**. Nar. umjetnost 10, 1973, 71—86). S prispevkom zgodovinarjev — npr. J. Adamček — in njihovega vzporednega "brskanja" po arhivih pa je prišlo na dan med drugim celo to, da je bilo "kmečkemu kralju" Gubcu ime pravzaprav — Ambrož in da so ga puntarji preimenovali v Matijo nemara pod vtisom povedk o Kralju Matjažu...

Na morebitni pomislek, češ — ali moj diskusijski prispevek ni predimenzioniran, pravim: ne! Na vprašanje, ali je mar primerna strogost ob pisanju začetnika, odgovorjam: da! Tudi mlade ljudi je namreč treba jemati zares. Le tako jim namreč lahko kaj koristimo. Ob obravnavanem pisanju pa je zraven tega na tehtnici tudi vprašanje znanstvene odgovornosti. Nastop današnjega predavatelja je zelo samozavesten in glede na njegove prenašane trditve in obdolžitve tudi precej drzen. Meni nič tebi nič si jemlje pravico razsojati, kam spadajo ali kje se "lahko godijo" določena — njemu sicer nevshečna, pa zato menda vendarle ne že kar avtomat-

sko za pregon zrela — (tradicionalna ali tradicionalistična) "prizadevanja": "s a m o n a o b r o b j u d r u ž b e n e g a d o g a j a n j a" (podčrtal MM)! In tudi vnašanje neprebavljenih in neustreznih citatov v strokovno polemiko odklanjam kot nepravo metodo, prepoceni, da bi mogla doseči zeleni efekt.

Skupni imenovalci, ki bi družil vse delavce na njivah in ledinah slovenske etnologije-etnografije-narodopisja-folkloristike, mlade in stare, vernike in nevernike, revolucionarje in "tradicionaliste", naj bi bilo i s k a n j e r e s n i c e. Delajmo vestno vsak svoje delo, vsak po svojih močeh in sposobnostih. Pri iskanju resnice pa se moramo zavedati, da resnice ni moč preseči (še doseči jo je težko!), da ni majhnih in velikih resnic in da tudi odkritje drobca, drobne resnice včasih lahko sproži nekaj velikega.

Bogo Grafenauer je v svojem diskusijskem prispevku najprej opozoril na metodološko problematičnost Jezernikovega izdvajanja živega v tradiciji od tega kar je resnično, sodobno. Ukvarjanje s "starimi" temami pomeni Jezerniku nostalgijo. Ob tem je zastavil vprašanje: mar je v svetovni zgodovini dopustno le poseganje v novo zgodovino, mar je ostalo nostalgija? Tudi Marx in Engels sta prišla do zaključkov le na podlagi zgodovine vseh družbenih formacij.

Grafenauer je nadaljeval z razlago povezanosti etnologije in zgodovine. Ta povezanost poteka na dveh relacijah. Nobene "preteklosti" namreč ne moremo spoznati neposredno. Historična etnologija preučuje po virih, ki so temelj spoznavanja. Ne izbira jih po literarnih ali kakih drugih kriterijih — zato Jezernik neustrezno govori o izbiranju virov (lepo, drobci...). Kakršnikoli očitki glede drobcev ali estetskih kriterijev so zato neprimerni. V nadaljevanju diskusije pojasni Bogo Grafenauer, da je oče (t.j. Ivan Grafenauer, op. ur.) zbral o Kralju Matjažu pač vse, kar je bilo do takrat znanega. Vendar pa ob Jezernikovem nastopu poudari, da zgodovina ne more kritizirati virov s stališča sedanjosti (cit.: "Zgodovinar mora kritizirati vir s stališča zgodovine, s stališča takratnega časa...") O podobnem ravnanju naredi primerjavo s folkloristiko: iz pesmi se namreč vidi način mišljenja časa, v katerem je pesem nastala; ne gre pa seveda povezovali te pesmi z današnjim mišljenjem. "Ni važno, ali je pesem sodobna ali nesodobna. Važno je, kakšna je bila takrat, ko je nastala!" (cit. po zapisniku) Ljudska pesem se pojavlja kot vir načina življenja, kot bistveni primer ljudske kulture tistega obdobja. Grafenauer poudari, da opisana metodologija velja za vsako zgodovinsko stroko, tudi za "etnološka ali etnografska vprašanja" (cit. po zapisniku). Ob tem pa Grafenauer opozori na kritično točko Jezernikove metodologije, ki je v modernizaciji presojanja virov. To pa je dogmatizacija našega mišljenja nad zgodovinskim. Nadalje je opozoril, da ni nikakršna novost ugotovitev, da je tradicija proces, saj je že Ivan Grafenauer poudaril, da pravljicar snov pravljice neprestano preoblikuje in je zato treba primerjati različne variante te iste pravljice. Variante so potrebne posploševanjem in rekonstrukcijam, kar pa sodi na področje tehnike dela. Jezernikov pristop ima konkretne posledice: Kralj Matjaž ni nujno kmečki upornik, tega predstavlja drugi Kralj Matjaž — Kralj Matija Gubec, ki

vpliva na način mišljenja tistega časa. Nadalje Bogu Grafenauer razloži še motiv Elije in vprašanje mišljenja srednjeveškega človeka. "Pravite, da Ivan Grafenauer v svojem spisu kaže svoj krščanski nazor. Iz česa sklepate na to, ko pa Bog postane večji v vsakem primeru (če je bil Elija poraženec ali zmagovalec)" (cit. po zapisniku) Jezerniku očita Grafenauer tudi to, da so njegove trditve ne-etnografske, ker pač izbira vire glede na njihovo literarno vrednost.

Grafenauer opozarja na korektnije citiranje (na primeru citata iz dela M. Matičetovega), predvsem pa zavrača iztrgovanje citatov iz nekega konteksta. Na koncu tega daljšega diskusijskega prispevka je Bogu Grafenauer opozoril še na nekatere očitke, ki so povezani z mitologizacijo Ivana Grafenauerja in zaključil, da ni mogoče dogmatizirati prepričanja v znanstvenem delu. Pri tem navede svoj primer, ko je brez poglobljenega poznavanja marksizma napisal svojo disertacijo o kmečkih puntih.

Slavko Kremenšek je dejal, da se ni nameraval oglasiti k besedi, ker se s folklorističnimi vprašanji posebej ne ukvarja, vendar so ga k temu spodbudili posredni in tudi neposredni izzivi nekaterih razpravljavcev. Tako je menil v zvezi z nostalgичnim zatekanjem v preteklost, ki je bilo za nekatere smeri v etnologiji nekoč značilno in je za posameznike pomembna motivacija morebiti tudi še danes, da odklanjanje tovrstnih spodbud nikakor ne pomeni zavračanja potrebe po preučevanju preteklosti. Za etnologa so vsa zgodovinska razdobja načelno enako pomembna. Res je mogoče razvoju načina življenja v vsej njegovi kompleksnosti vse drugače slediti v novejšem času kot v časovno oddaljenih razdobjih. Seveda pa bo morda mogoče ob novo odkritih virih, z drugačno tehniko dela in podobno kdaj v prihodnosti razkriti še marsikaj iz preteklosti, kar je za sedaj zastrto. S to možnostjo je treba neogibno računati. Ko si tako nikakor in v nobenem pogledu ne zapiramo vrat pred preučevanjem preteklosti, v tem okviru tudi tako imenovanega srednjega veka, pa odklanjamo metodologije, ki so z omenjenim nostalgичnim spogledovanjem s srednjeveško tematiko tako ali drugače povezane.

V navezavi na diskusijski prispevek akademika Boga Grafenauerja je trdil, da ni mogoče govoriti o zgodovinski metodologiji v ednini, kadar je govor o le-tej nasploh; obstaja več metodologij zgodovinskih ved. Glede na sedanje razmere v slovenski etnologiji sta pozitivistični in dialektični ter historičnomaterialistični metodološki pristop najbolj zanimiva. Razlika med njima je bistveno drugačna, kot je bil to v svoji razpravi pripravljen priznati B. Grafenauer. V zvezi z očitkom dogmatičnega gledanja na delo Ivana Grafenauerja in mitologizacijo njegovih postavk pa je navedel za primer I. Grafenauerjeve problematične metodologije razpravo "Narodno pesništvo" v Narodopisju Slovencev, kjer je v zvezi s pregovori govor o pravih in tistih, v katerih se kaže "mamonistična, materialistična, celo zločinska miselnost" ter "pomanjkanje pravega verskega čuta". Ti zadnji naj bi za "duhovno podobo slovenskega naroda" ne bili odločilni. (NS, II, Lj. 1952, str. 16—17). Menil je, da je takšna kategorizacija pojavov s področja ustnega slovstva blizu istovetenju katolištva s slovenstvom, pri čemer ne gre spregledati, da je bila

Grafenauerjeva razprava pripravljena za tisk med drugo vojno v Ljubljani. Vprašal se je, kdo potem-takem dogmatizira in mitologizira.

Božidar Jezernik je Bogu Grafenauerju pojasnil nerazumevanje njegovega prispevka in zavrnil povezovanje bavljenja s preteklostjo in nostalgije. Zanimivo je bilo kratko Jezernikovo pojasnilo vsem, ki so očitali njegovi trditvi, da je ljudska pesem na obrobju današnje družbe. Jezernik je poudaril, da so na robu le vprašanja, ali Matjaž spi ali piše! Odgovoril je tudi na krajšo Grafenauerjevo diskusijo v kateri mu je očital, da dogmatizira današnje mišljenje (v zvezi s pojmom samoupravljanje in svoboda) na vse čase. Tudi v igricah, kot je npr. Janko in Metka, se kaže mišljenje takratnega časa. Toda Jezernik poudarja, da si je prizadeval kritizirati neko mišljenje, ki je omogočalo marsikaj hudega, kar je slovenski narod prestajal. "Zgodbe ustne tradicije ne morejo stopiti iz zgodovine." O prostoru in času oblikovanja ustne tradicije govori že Valvazor. Situacija stalnega izkoriščanja slovenskega naroda odpira množicam upor kot edino možnost. V Lukovem evangeliju se npr. kaže edina možnost v hoji za Kristusom. Takratni način mišljenja pa se v veliki meri ohranja še danes in je kot tak škodljiv. Slovenska folklorja je polna moralnih podukov; zato je kritika nujna, saj se tak način izkazuje vse preveč tudi še danes." (cit. po zapisniku) Jezernik je tudi poudaril, da Ivan Grafenauer vsekakor ni bil prvi, ki je ugotovil, da je tradicija proces ampak je pred njim to dognal že vsaj Malinowski (1926). Vendar pa pojmuje to tradicijo Ivan Grafenauer statično. Tudi če hočemo najti posamezne plasti, ki se v zgodbah nalagajo, moramo najprej dojeti, kaj je v njih takega, da so se mogle ohraniti skozi pet tisočletij.

Niko Kuret je neposredno na zadnje Jezernikove misli odgovoril, da so to določene strukture, ki se ponavljajo — torej ohranja se, kar je obče človeška stvar.

Bogu Grafenauer je menil, da ustne tradicije in govornice ne moremo primerjati med seboj, ker se razlikujeta. Ustna tradicija je področje duhovnega življenja, ki živi samostojno naprej. Vpliva pa celo tudi na materialno kulturo. Razen tega je Grafenauer poudaril, da ugotovitev psihologije in sociologije o govornici ne kaže razširjati na področje ljudske tradicije.

Božidar Jezernik mu je odgovoril, da moramo upoštevati splošne zakonitosti govornice, ki se kažejo tudi v ustni tradiciji. Zgodbe o Kralju Matjažu namreč ohranjajo atmosfero, v kateri je množicam ostal upor edina možnost. Ker pa jih uporniki vedno dobijo po glavi, se mora Kralj Matjaž kot vodja upora nujno prikazati s slabimi lastnostmi.

Gorazd Makarovič je menil, da gre pri Jezernikovem prispevku za kritiko tradicionalne šole. Strinjal se je tudi, da so zelo nujna preučevanja nosilcev tradicije. Jezernik je k modelu svetovnega in moralnega nazora postavil model (motiv) Kralja Matjaža. Makarovič je menil, da bi bilo potrebno najti še zvezo med tradicijo in okoljem, v katerem je le-ta živela. Menil je tudi, da izvaja Jezernik svojo interpretacijo iz abstraktnega modela — iz takega pa lahko izvemo vse ali pa nič.

Slavko Kremenšek je bil ob razpravi Gorazda Makaroviča mnenja, da Jezernikov "model" nikakor

ni neutemeljen. Res je, da se ne bomo nikdar mogli izogniti detajlnim historičnim raziskavam, če bomo hoteli priti tej ali oni zgodovinski resnici kolikor toliko do dna. Vendar so za potrebe Jezernikove pričujoče eksplikacije zgodovinske vede že toliko povedale o razrednih odnosih v zgodovini in njihovem odsevu v zavesti ljudi, da je govorjenje o neustreznosti "modela" treba odločno zavrniti.

Jezernikov prispevek je označil za zelo dober poskus marksistične interpretacije zelo zanimive folkloristične teme. Zato je neogibno, da se Jezernikovo predavanje, kakršnih doslej glede na njihovo metodološko usmerjenost nismo imeli na pretek, objavi v celoti v društvenem glasilu.

V zadnjem delu se je diskusija lotevala še nekaterih vprašanj, ki so povezana z delovanjem folkloristike in tehtala posredne in neposredne (morebitne) posledice Jezernikovih spoznanj. Božidar Jezernik je moral pojasnjevati tudi uporabljeni citat iz programa ZK Jugoslavije. Diskusija je izzvenela v dveh smereh, od katerih je ena že kar šablona, češ, da "mladi nebi smeli biti tako nestrpni" (Milko Matičetov). Druga pa se je vrtela okoli tega, ali naj se Jezernikov tekst in diskusija objavita ali ne. Ne glede na nasprotujoča si mnenja, jo v Glasniku objavljamo kot zanimiv dokument razvoja slovenske etnologije. V tem zadnjem delu diskusije so sodelovali razen že omenjenih še Valens Vodusek, Julijan Strajnar in Duša Krnel-Umek. Oba zapisnika diskusije sta bralcem Glasnika na voljo v uredništvu.

POLEMIKA

ZA KULTURO ARGUMENTIRANJA — ALI ZAKAJ SO CIGANI CIGANI?

V svojem izstopu na sestanku SED se je Matičetov Milko dolgo trudil pokazati, kako se tisti, ki hoče "premisлити ogromen in tehten prispevek Ivana Grafenauerja k slovenski etnološki misli" (tako sem rekel 21. 12. 1978; pred tem pa sem v dveh stavkih povedal še, da se zavzemam za marksistično etnologijo) vključuje v neakakšna stremjenja, ki so po mnenju Milka Matičetovega neokusna in prekucuška "socioetnologija". Pa to sploh ni vse: naš doktor za pravljice ves zgrožen zagotavlja, da hočem Ivana Grafenauerja s tem kar "dezavui-rati" (tj. "tajiti, ne priznati kaj; izneveriti se, prezreti, zatajiti, na cedilo pustiti, na laž postaviti koga" — France Verbinc, Slovar tujk, 4. izdaja, str. 141), kar je spet tak velikanski greh, da je predlagal kar takojšnjo sodno obravnavo, na kateri naj bi se presodilo, ali so "diplomirani pravniki" "nepopolni listi", in kar je še podobnih kategorij slovenskega ljudstva popolnoma nekompetentni za vsako razpravljanje, ki ni zgolj prikimavanje neizmerni modrosti t. im. strokovnjakov za ljudska vprašanja.

Ker mislim, da razreševanje znanstvenih vprašanj, ki tehtajo argumente po tem, kdo jih daje, ne pa po teži argumentov samih, ni primerno, pa čeprav tak način reklamira sam "v. d. upravnika ISN", lahko ob izstopu Milka Matičetovega rečem le, da gre popolnoma mimo teksta Družbene

osnove ustne tradicije o bogobornem Kralju Matjažu in tistega, kar sem povedal kot uvod v diskusijo. Tudi mislim, da je iz istega razloga umestno tukaj zapisati kakšno o tistem, o čemer je "strokovno" pisal že naš doktor. Njegovemu, menda globokomnemu dognanju, da je razširjenost motiva spora za sol v matjaževski tradiciji posledica naključja, sem oporekal že na drugem mestu. Tako ostane za to priložnost le še vprašanje sorodnikov bogobornega Kralja Matjaža.

Dosedanja tovrstna raziskovanja so odkrila sorodnika bogobornemu KM v kalabrijskem kralju Maccabrunu (glej I. Grafenauer, Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu, str. 75) in Faraonu oz. Pengi iz tradicije zahodnoevropskih oz. jugoslovanskih Ciganov (M. Matičetov, Kralj Matjaž v luči novega gradiva in novih raziskovanj, v Razpravah SAZU 2/4, str. 133). Medtem ko je podobnost med KM in Maccabrunom sorazmerno majhna, pa se ob prebiranju Faraonove oz. Pengine zgodbe bralcu zdi, "da ima pred sabo pravo matjaževsko pripoved", tolikšna je podobnost obeh izročil.

Zgodba, ki je bila "zabeležena nekje med angleškimi ali vsaj zadnoevropskimi Cigani", pripoveduje, da je bil Faraon "o svojem času mogotec v Egiptu". "Imel je nepregledne trume vojščakov, ki so se topli z vsemi národi tako dolgo časa, da je kralj prisvojil si jih." In ko mu je nato šinilo v glavo, da je napovedal vojsko še gospodu bogu, se je ta "razkačil na Faraona, i da bi ga kaznil, zazijala je na njegov ukaz velika luknja na strani neizmérne gore, prihrul divij vihar na oholega (podčrtal B. J.) kralja i pahol ga v grozno propast z vsemi njegovimi vojščaki vred" (cit. M. Matičetov, op. cit., str. 133 s.).

L. Gorenjec Podgoričan, ki je zgodbo objavil (Ciganije v Angleške, LMS 1871, str. 195 s.), trdi, da naj bi Cigani prejeli "povest, ki ta narod prištevá Egipcem", "z vero vred od sredoveških bogoslovcev" (podčrtal B. J.). Tej njegovi trditvi pa oporeka Matičetov, češ, da "so bile še tik pred zadnjo vojsko zajete pripovedi, ki se z gornjo tezo ne ujemajo popolnoma. To so pripovedi o bajnem ciganskem vladarju Pengi" (op. cit., str. 134). Seveda pa ta ugovor Gorenjčeve teze, da naj bi bil ciganski narod prejel "povest, ki ta zárod prištevá Egipcem", "z vero vred od sredoveških bogoslovcev" sploh ne zadeva in o njej ne pove prav ničesar, čeprav je po avtorjevi dikciji kazno, da ima namen oporekati citirani tezi, tj. "podtaknjeni egiptovski teoriji" (glej op. cit., str. 134 s.). Argumentacija, ki naj bi dokazovala "podtaknjenost egiptovske teorije", namreč kaže, da teorija o prvotni domovini Ciganov Milka Matičetova sploh ne zanima in da nam hoče "strokovno" dokazati, da so pri prenosu motiva "bogobornega vladarja" na Slovensko bili usodno udeleženi predvsem Cigani. Matičetov se pri svojem "strokovnem razpravljanju", kakršnega torej goji že vsaj dve desetletji, skrajno previdno zavaruje na vse strani, češ, da "se tu ne dá reči kar tjavdan, kaj je pri tem res in kaj ne" in mu zato tisto, kar naj bi bilo dokazni material zgolj "daje slutiti, da morda le nismo pred izročilom, ki naj bi ga Cigani gladko prevzeli od sredoveških bogoslovcev". Vendar, kljub temu da tak način dokazovanja ni ne jasen in ne razumljiv, je jasno, da gre za ugi-banje zaradi ugibanja, in to o stvari, ki ugi-balcu ni preveč jasna. Če bi mu bila, bi nam zelo verjetno

vsaj namignil, da obstoja poleg sorodnikov bogobornega KM, ki jih je "odkril" Matičetov Milko, še kakšen "bogoboren vladar". Čeprav slednjih v **nečiganski** tradiciji ni malo, bo za tukajšnje potrebe najbrž povsem zadoščala referenca na zgodbi o babilonskem (Iza 14, 5—21) in tirkem kralju (Ezek 28, 11—19); pa naj kljub temu opomnim še na to, da Faraona zelo dobro poznajo tudi preroki stare zaveze. Mislim, da primeri teh "bogobornih vladarjev" sami po sebi dovolj nazorno kažejo, kolikšen je bil delež ciganske tradicije pri importu motiva o "bogobornem vladarju" na Slovensko. Razen morda, če nam ne bo hotel kdaj še kdo "strokovno" dokazovati, da so bili udeleženi pri importu krščanstva na Slovensko predvsem Cigani. Toliko o tem, tako pomembnem "strokovnem" problemu. Mnogo pomembnejše od tega vprašanja je vprašanje, zakaj se je v ustni tradiciji določeni motiv uveljavil, in to tako, kot se pač je. Zato vprašanje, zakaj se je v tradiciji tako močno uveljavil motiv "bogobornega vladarja". **Na to vprašanje pa je moč odgovoriti le, če upoštevamo družbene osnove ustne tradicije.** Zgodba o Faraonu hoče pojasniti, zakaj so Cigani izobčenci. Njih brezdomovinstvo je pravična kazen za prevzetnost njihovega vladarja v davni preteklosti, ko so še imeli svojo domovino in bili mogočni. — Tako so vzrok svojega trpljenja pojasnjevali zahodnoevropski Cigani. Na isti, v temelju napačni način je nek dolenski Rom skušal pojasniti kruto usodo svojega ljudstva: "ciganski narod so bili sami grofi... zdaj so pa začele tiste... kurvice razcapane hoditi, pa so šle prosit po svetu. Potlej so to prinesle domu. Potlej je prišel bog k njim in je vprašal, kaj delajo to oni. Potlej so povedali, da kuhajo (kar dobijo) zase in za prasce. Viš — pravi — vi ste grofi, ampak grdo delate! Zdaj ste frdamani! Jih je bog frdamal. Potem niso mogli ostati v graščini" (cit. M. Matičetov, op. cit., str. 135, ki med Faraonovo in to zgodbo vidi edino skupno točko v tem, da sta obe iz ciganske tradicije).

Osnovno pravilo izkoriščevalstva in hkrati njegov temelj je, da je izkoriščani kriv. Tisti, ki ne morejo drugače do hrane kot tako, da jo naprosijo od drugih, in to hrano, ki je dobra bolj za svinje kot za ljudi, "grdo delajo" in si za to zaslužijo kazen. V Št. Juriju pod Kumom npr. trdijo, da bi padal krvav dež, če bi se Cigani ne klatili več po svetu. Neka Ciganka je namreč nekoč — tako pravijo — zmerjala Marijo s ciganko (Vinko Möderndorfer, VUOS 5, str. 19). — Ko pa je prišel italijanski general Giglio, ki ni znal slovensko, v inšpekcijo v rabsko taborišče in je tam videl, kako več internirancev po štirih lazi po smetišču ter išče med umazanijo kosti ali pa gnilih zeljnatih storžev, je vzkliknil s studom: "Che gente!" (IZDG, f. Taborišča I).

Vse te zgodbe iz ciganske tradicije, ki pojasnjujejo, zakaj Cigani **morajo** trpeti, delajo to tako, da pojasnjujejo posledico samo s seboj: izkoriščani je kriv, ker sploh je. Nazorno pa je videti iz njih, kako izkoriščani sami razlagajo svoje trpljenje kot pravično kazen za svoje pregrešnosti. Cigani so se tega osnovnega pravila izkoriščevalskih družb, po katerem je trpljenje pravična kazen za pregrešnost trpečega in pot očiščenja za onega, ki na njej ne omaga, naučili zelo dobro: po nekaterih tradicijah, tako ciganskih kot nečiganskih, naj bi njihovo poreklo izviralo celo od hudiča (Veselin Čajkanović,

O srpskom vrhovnom bogu, str. 110). Če nič drugega: **hudiča so spoznali šele po srednjeveških teologih**, čeprav posredno. In krivda terja pokoro (kazen): "U Parizu se 1427. g. pojavila družina Cigana, koji su se prikazivali kao pokajnici... Došli su kažu iz Egipta; papa im je za odpadništvo od krščanske vere zadao pokoro, da sedam godina lutaju bez spavanja u postelji" (cit. Johan Huizinga, Jesen srednjeg vijeka, ZG 1964, str. 16).

Na precejšnjo odvisnost ciganskih zgodb od srednjeveške teologije kažeta najjasneje že sami imeni herojev. Faraona, političnega nasprotnika Izraela, so videli kot zmaja že preroki stare zaveze, tako npr. "izražanje v Izaija 51, 10 jasno kaže, da je za preroka Egipt resnično bil Primordialni Zmaj..." (George Widengren, v: Culture in History. Essays in Honor of Paul Radin, str. 479). Tak spomin nanj je ohranila še krščanska tradicija; cf. npr. I. Grafenauer, Narodno pesništvo, NS II, str. 31.

Penga pa naj bi bilo po Buliću (cit. M. Matičetov, v: Volkskunde in Ostalpenraum, 1961, str. 70) ime Dioklecijana, ki ga južnoslovanska tradicija pomni kot silnega in prevzetnega carja Dukljana, ki ni veroval v boga, pa je sedaj prikovan pod vodo, kjer gloda verige, da bi prost lahko pobil ves vet. Tudi njega srednjeveška tradicija ni cenila preveč visoko. V Zlati legendi zaslišimo v zvezi z njim tudi za matjaževske zgodbe tako značilno grmenje. Ko je Dioklecijan silil sv. Vida, naj žrtvuje poganskim bogovom, "zemlja se je stresla, grom je zadonel in svetišče malikov se je zrušilo ter pokopalo pod seboj mnogo ljudi. Cesar je ves prestrašen zbežal, se bil s pestmi in kričal: 'Joj meni, ki me je otrok prekosil!'" (cit. po nem. prevodu, Jena 1926, stp. 526).

Iz tega jasno sledi, da je Milka Matičetovega ugovor zoper tezo L. Gorenjca Podgoričana neumest. In to tako po tem, za kar se razglša, da je (ugovor zoper "podtaknjenost egiptovske teorije"), kot po tem, kar v resnici je (hipoteza o importu motiva o "bogobornem vladarju" na Slovensko po Ciganih). **Avtorju pa se je tudi pri tej svoji "strokovni obravnavi" posrečilo povsem zaobiti tekst, ki naj bi bil predmet obravnave.**

Milko Matičetov, z empirijo impresionirani "strokovnjak", torej hoče impresionirati z empirijo in nas prepričati, da je gola kvantiteta faktov kar "strokovna obravnava". **Pa pozitivističen pristop, ta nekritična faktomanija, je tako steril in tako apologetski, da pozitivistična obravnava more iti le mimo bistva stvari in hkrati neko danost, ki je ne zmore ali pa noče kritično premisliti, sprejema in vsiljuje kot merilo vrednotenja.** Tako tudi naš dr. za pravljice v svoji "strokovni obravnavi" zgolj re-producira pravljice oz. njihova vrednostna merila. v "luči" njegovih "raziskavanj" je bogoborni Kralj Matjaž "prevzetneš (2, 8, 47), predzrnež (7, 48), svoje sreče pijan (7), izzivač (47, 48), ki bi rad razširil svojo oblast celo na oni svet — saj hoče biti kralj nebes (52) ali premagati pekel (61), ki strelja ali ukaže streljati proti nebu (8, 52), v zrak — boga (57). Spet v drugih pripovedih to sicer ni izrečno omenjeno, a dejanja in dialogi nam ga kažejo prav takega ali še slabšega" (op. cit., str. 135), torej slab in še slabši. Slab in še slabši pa zato, ker je prevzeten itn. Zares globokoumna in splošno razumljiva je ta "strokovnost"! Celó tako zelo, da avtorju ni potrebno kot so njene korenine.

Torej: Cigani so cigani zato, ker so cigani Cigani; cigani pa so Cigani, ker so Cigani cigani. Ali pa: reveži so reveži, ker so revni; revni pa so reveži zato, ker so reveži. Kdor pa ne misli tako, bodi mu sojeno!

Božidar Jezernik

Program dela na etnološkem prispevku v slovenski enciklopediji in na enciklopediji slovenske etnologije

(Predlog)

Izhodišče. Mladinska knjiga v Ljubljani pripravlja Slovensko enciklopedijo (ali Enciklopedijo Slovenije) v več zvezkih. V delu bo zastopana seveda tudi etnološka problematika. Skupina, ki so jo sestavljali A. Baš, S. Kremenšek, Z. Kumer, N. Kuret, M. Ramovš, M. Stanonik, Z. Šmitek, V. Vodušek in Marko Terseglav, je pripravila geslovnik za etnološki del. V njem je 36 gesel in 5 kazalk splošnega značaja, 56 gesel in 32 kazalk s področja materialne kulture, 18 gesel in 12 kazalk s področja socialne kulture in 49 gesel in 82 kazalk s področja duhovne kulture, skupaj torej okrog 290 enot. Biografski del obsega 43 + 44 + 25 = 112 imen.

Delo na prvem zvezku Slovenske enciklopedije naj bi začelo jeseni 1979. Trajalo naj bi približno leto dni. Nosilci nekaterih disciplin menijo, da bi bilo najbolj ustrezno celotno delo (za vse zvezke) opraviti v omenjenem času. Zdi se, da bi kazalo tako ravnati tudi na etnološkem področju. Razlog: istočasno izpolnjevanje celotne naloge omogoča večjo vsklajenost.

Razumljivo je, da je naloga takega obsega, kot je sodelovanje pri Slovenski enciklopediji, vzbudila vprašanje, ali ne bi istočasno mislili tudi na slovenski etnološki slovar. Omenjena skupina je bila glede tega mnenja, da se kaže o tem pogovarjati takoj, ko bo geslovnik za Slovensko enciklopedijo pripravljen. Glede na to je bila izvršilnemu odboru Slovenskega etnološkega društva dana pobuda, da skliče sestanek, na katerem bi se pogovarjali o slovarju in o delu pri Slovenski enciklopediji. Menimo, da so širše strokovne akcije, ki zajemajo po tematiki ves slovenski etnični prostor, v načelu stvar vseh slovenskih etnologov.

Obseg dela. Prispevki za Slovensko enciklopedijo so nemajhna obveza. Zaradi njihovega enciklopedičnega značaja bodo zahtevali veliko dela in oprava s stvarmi, ki ne bodo neposredna sestavina enciklopedije. Ob tem gradivu pa bi lahko vzporedno in brez velikega dodatnega napora nastajal geslovnik za Enciklopedijo slovenske etnologije, ki bi jo nedvomno zelo potrebovali. Če napravimo samo še korak dalje, bi lahko iz geslovnika nastal SLOVENSKI ETNOLOŠKI SLOVAR, ki bi bil vmesna, v marsičem tudi le delovna stopnja do Enciklopedije slovenske etnologije. To bi bil geslovnik in slovar obenem, slovar z minimalno razlago pojmov, pri personalijah npr. le z letnico rojstva (in smrti) ter temeljno strokovno oznako upoštevanе osebnosti v enem stavku. Kolikor bi pri tem res šlo le za nekakšen "stranski proizvod" dela pri Slovenski enciklopediji, le za stopnjo na poti do Enciklopedije slovenske etnologije, v osnovi tudi za geslovnik za to zadnjo, bi bilo dovolj, da bi poskrbeli za njegovo razmnožitev v obliki in tehniki vprašalnic za etnološko topografijo, glede na obseg v enem ali tudi v več zvezkih.

Geslovnik in slovar hkrati naj bi nikakor ne bila dokončni cilj dela ali "stranski proizvod" brez drugačnih namenov. Bila naj bi, kot rečeno, stopnja na poti do Enciklopedije slovenske etnologije. O njenem obsegu in o času, ki bi ga to delo zahtevalo, je v tem trenutku seveda še težko govoriti. Težko se je odločati tudi glede njenega ustroja. V tem pogledu sta mogoči dve obliki: abecedni red, ne glede na tematske kroge ali gesla in kazalke, abecedno urejene po tematskih skupinah. Čeprav se zdi edino smotrna prva rešitev, je iz določenih razlogov vendarle umestno predlagati naslednje.

Delo na vprašalnicah za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja je pokazalo, da zavoljo subjektivno in objektivno pogojenega zamujanja z delom na določeni vprašalnici ne morejo v tisk vprašalnice, ki so bile že zdavnaj skrbno pripravljene, kajti načrtovane so v skupnem zvezku. Predvidevamo, da bo prihajalo do podobnih zadreg tudi pri drugih kolektivnih delih, še posebej pa pri enovitem delu, kot mora biti abecedno urejena enciklopedija. Zato bi bilo bolj ustrezno načrtovati izdajo posameznih zvezkov ali snopičev po tematskih skupinah, če ostajamo pri običajni sistematizaciji, na primer Stavbarstvo in stanovanjska oprema, Noša, Skupnosti, Šega, Zdravilstvo in tako dalje. Ko bi bili izdelani vsi zveščiči, bi bilo mogoče pripraviti skupni register.

Vemo, da je v dosedanji podobi tudi klasične slovenske etnološke problematike vrsta vrzeli. Nad nekaterimi imamo pregled, druge se v vsej svoji pojavnosti pokažejo šele med raziskovalnim delom. Zato bi bilo morda umestno, da bi Enciklopedijo slovenske etnologije oblikovali v dveh stopnjah. ENCIKLOPEDIJA SLOVENSKE ETNOLOGIJE I bi bila tako sestavljena v preprostejši obliki in tehniki (na primer vprašalnic za etnološko topografijo) po posameznih zveščičih. Namenjena naj bi bila prvenstveno strokovnim krogom, kar pomeni, da bi bila med sestavinami posameznih gesel obvezno tudi opozorila na vrzeli v preučeni posameznih pojavov. Tako bi bila ta izdaja tudi nekakšen register tistih nalog, ki bi jih bilo treba opraviti, da bi lahko pripravili ENCIKLOPEDIJO SLOVENSKE ETNOLOGIJE II. Le-ta bi bila lahko izpopolnjena,

bila bi enovita, nerazdeljena na posamezne tematske skupine, tehnično seveda bistveno drugače natisnjena, ilustrirana, itd.

Seveda bi se bilo treba že za delo na Enciklopediji I jasno dogovoriti za nekatera temeljna načela. Določiti bi bilo treba, kaj so vrzeli v preučeni gradiva in podobno. Kolikor je mogoče že sedaj predlagati nekatera izhodišča, bi podčrtali dvoje:

a) obdelava gesel bi morala biti zastavljena razvojno;

b) nakazana bi morala biti zveza pojava z drugimi pojavi oz. družbenozgodovinskimi razvojnimi tokom v celoti.

Organizacija dela. Že pri delu na geslovníku za Slovensko enciklopedijo se je pokazala sicer shematična in zgolj delovna delitev problematike na materialno, socialno in duhovno kulturo, na splošna vprašanja in na personalije za zelo uporabno in celo neogibno. Zato bi kazalo tudi delo pri Slovenski enciklopediji in geslovníku ali slovenskem etnološkem slovarju organizirati po skupinah v skladu z omenjenimi petimi razdelki. Taka organiziranost bi lahko bila izhodišče; skupno delo pa bo morda pokazalo potrebo po drugačnih organizacijskih oblikah za delo pri obeh inačicah Enciklopedije slovenske etnologije.

6. XI. 1978

S. Kremenšek

Na sestanku o programu dela na etnološkem prispevku v Slovenski enciklopediji in na Enciklopediji slovenske etnologije, 22. 11. 1978, ki se ga je udeležilo 28 članov SED, je bilo po razpravi sklenjeno naslednje:

1. Po opravljenem delu na geslovníku za Slovensko enciklopedijo se bo delo nadaljevalo po tematskih področjih vzporedno za Slovensko enciklopedijo in Enciklopedijo slovenske etnologije.

2. Delo bo vodil petčlanski organizacijski odbor, ki ga sestavljajo:

Angelos Baš — materialna kultura,
Mojca Ravnik — družbena kultura,
Zmaga Kumer — duhovna kultura,
Slavko Kremenšek — splošna vprašanja,
Duša Krnel-Umek — personalije.

Etnološka topografija ljudskega stavbarstva v Prekmurju

Etnološka topografija ljudskega stavbarstva se opravlja za vsak objekt po kriterijih za določanje stopnje dokumentiranosti. Vsaka domačija se zato evidentira, delno dokumentira ali popolno dokumentira.

V letu 1974 je kustos muzeja z zunanjimi sodelavci evidentiral pristne in zanimive primere ljudskega stavbarstva v okolici M. Sobote, v letih 1975 in 1976 pa na Goriškem.

Po navodilih Kulturne skupnosti v M. Soboti in Zavoda za spomeniško varstvo v Mariboru je

potrebno v čimkrajšem času pregledati seznam spomenikov I. Kategorije v Prekmurju in izdelati seznam etnoloških spomenikov II. kategorije.

Dokumentacija gradiva o ljudskem stavbarstvu v Prekmurju, ki jo hrani Pokrajinski muzej v Murski Soboti, se vsako leto dopolnjuje. V letošnjem letu je kustos s sodelavci zbiral gradivo v okolici Murske Sobote. Po končani akciji bodo popolno dokumentirane domačije Černelavci 12, Rakičan 98, Bogojina 160, Selo 77 in Šalovci 55.

V. Koren

O zagrebških razstavah

V zagrebškem Etnografskem muzeju so imeli 28. junija otvoritev razstave "Etnografska prošlost Zagreba", ki je na ogled do 31. decembra. Pripravili so jo v počastitev 60-letnice muzeja. Za naslovom, ki je obetal drugačno vsebino, se skriva "preteklost" vasi, ki so danes urbanizirana naselja v sklopu mesta Zagreba: od Vrapč na zahodu, do Čucerja na vzhodu, vasi ob vznožju Medvednice ter vasi Resnik, Ščitarjevo in Remetinec na jugu. Na razstavi so predstavljeni: naselje, hiša, notranja oprema, gospodarstvo, obrti in s tem povezano sejmarstvo, tkalstvo, noša, letne šege in šege ob poroki — "materijalne i duhovne tvorbe tradicijske kulturne baštine" prebivalstva omenjenih vasi.

Etnologu, ki ga zanima sodobna likovna ustvarjalnost ljudi ter njihov odnos do nje, bi bila verjetno bolj poučna razstava "Amerika now". V Ljubljani je na ogled na žalost le tisti njen del, ki ga je pod svoje okrilje sprejela Moderna galerija. V Zagrebu pa je lahko obiskovalec videl in prisluhnil kompleksnemu prikazu ameriške kulture (v ožjem smislu) sedemdesetih let — razen poezije in proze. Ta kompleksni prikaz na področju likovnosti vključuje stvaritve, ki se, kot organizatorji sami priznavajo, še pred desetimi leti nikakor ne bi znašle v galeriji, muzeju ali na resnejši razstavi. Gre za stvaritve kot so: razna ročna dela, fantazijsko okrašene hiše, stenske slike, vrtno skulpture ipd., ki naj bi prikazovale, kako ljudje iz raznih delov Združenih držav izražajo svoja čustva in krasijo svoje okolje. Njihov ustvarjalec je "človek iz naroda" kot pravijo, pri katerem ravno tako obstaja želja za izražanjem svoje osebnosti. Odnos organizatorjev do takšnih stvaritev je tako razumljiv predvsem iz tega zornega kota, saj razstava v svoji celoti izzveni pretežno v duhu zelo ameriškega poudarjanja "personality". Etnologu pa bi morale ob eksponatih kot je npr. "državljanov" leseni vrt ali "babičine" slike iz kumaric, korenčkov, čebulic in koruznih zrn v kozarcih za vlaganje, kar vzvaloviti možganske gube. Takšno in podobno ustvarjanje ter pojavi, ki so z njim povezani, so za način življenja zelo zgovorni in naravnost vabijo k raziskovanju.

Inja Smerdel

UDK 06.05 : 39 "1978"

POROČILA USTANOV O DELU V LETU 1978

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, LJUBLJANA

I. RAZSTAVE

TITOV ROJSTNI KRAJ

Razstavo, ki jo je pripravil slovenski etnografski muzej v sodelovanju z Etnografskim muzejem iz Zagreba, smo zaradi izrednega zanimanja javnosti podaljšali še v leto 1978 — do 26. februarja. Predstavljena je bila materialna ljudska kultura krajev, kjer se je rodil predsednik Tito in preživel svojo mladost. To je bila uspešna skupna akcija Etnografskega muzeja iz Zagreba, ki je pripravil del razstave o Hrvatskem Zagorju, in še posebej o Kumrovcu, in Slovenskega etnografskega muzeja, ki je predstavil kraje slovenskega Posotolja — domačega kraja Titove matere in krajev, kjer je Tito prebil del svojega zgodnjega detinstva.

Ob razstavi smo izdali obširnejši katalog, v katerem je 7 avtorjev objavilo svoje prispevke. Razstavljenih je bilo 750 izvornih predmetov iz teh krajev.

GOSTILNE, KAKRŠNIH SE SPOMINJAMO

Na tej razstavi smo predstavili gostilne predvsem kot kraje za navezovanje stikov, gostilne, ki so bile vzpodbujene z ljudskimi šegami in navadami, s trgovino, predvsem s sejmi, s prometnimi zvezami — furmanske, z društvenim življenjem in z individualno porabo prostega časa. Razstavljeno je dragoceno dokumentarno gradivo in 794 predmetov, kar smo vse zbrali prav v akciji za to razstavo. Razstavo je pripravila Tanja Tomažič, višji kustos SEM.

Ob razstavi je izšel katalog.

ZLATO IN ČIPKE IZ ŠLEZIJE

Razstavo je pripravil muzej Gornje Šlezije v Bytumu na Poljskem v okviru rednega sodelovanja s Slovenskim etnografskim muzejem. Odprta je bila od 17. 1. do 1. 6. Razstavljenih je bilo 400 izvornih predmetov, ki so predstavili bogstvo ljudske zlatarske obrti in izdelovanje čipk v Šleziji.

OBREDNI KRUHKI, IKONE IN AMULETI IZ SRBIJE

S to razstavo je gostoval Etnografski muzej iz Beograda. Odprta je bila od 2. 3. do 20. 5. 1978.

Razstave v gradu Goričane

PREUREDITEV STALNE KITAJSKE IN INDONEZIJSKE ZBIRKE

Močno smo preuredili predvsem še zbirko kitajskega pohištva. Gre za novo postavitev in zaščito najbolj ogroženih predmetov. Očistili smo ves tekstil (zaradi hude spomladanske vlage) in ga na novo razstavili. Pri tem gre predvsem za zlate plašče in pregrinjala. Vse to je bilo na novo obešeno, postavitev je bila izboljšana. Več velikih predmetov je bilo restavriranih in zaščitanih s steklenimi stenami. Oprana in očiščena je bila celotna zbirka batik. Ponovno je bil postavljen indonezijski batik v dveh razstavnih dvoranah. Izdelali smo nove obširne legende po prostorih.

NAKIT AFRIKE

Ta občasna razstava, ki jo je dalj časa pripravljala dr. Pavla Štrukelj je že drugi del razstave o oblačilih Afričanov. Razstavljeno je bilo bogato gradivo iz afriške zbirke Slovenskega etnografskega muzeja in precej ilustrativnega gradiva. Razstava je predstavila nakit vse črne Afrike. Ob razstavi je izšel katalog.

LJUDSKA UMETNOST MEHIKE

Ta sodi v ciklus razstav o kulturah neuvrščenih. Razstavili smo novo pridobljeno zbirko, skoraj 100 predmetov, ki predstavljajo značilna področja mehiške ljudske umetnosti, to so maske, lončarski izdelki, rezbarije v lesu pa tudi predmeti iz klasičnih mehiških kultur.

RAZSTAVE V MUZEJU PODSMREKA

STALNA ZBIRKA "LONČARSTVO NA SLOVENSKEM"

To zbirko smo še izpopolnili, nismo pa mogli uresničiti naše načrtovane nove postavitve in razširitve te zbirke, ki pa je nujna. Več dela je bilo opravljenega za zaščito stavbe, ki jo z globinskim razstreljevanjem v bližnjem peskolomu vztrajno uničujejo.

OBČASNA RAZSTAVA "LJUDSKA KULTURA VIŠNJE GORE IN OKOLICE"

Ob 500-letnici mesta Višnje gore in praznika občine Grosuplje smo na večji občasni razstavi v 4 razstavnih dvoranah predstavili ljudsko kulturo podeželskega sveta iz okolice Višnje gore. Razstavili smo za to območje vsa značilna področja materialne ljudske kulture od poljedelstva, živinoreje in obrti do zanimive ljudske arhitekture, noše in ljudske umetnosti. Razstava je zgovoren prikaz, kako se hitro menja način življenja ljudi teh krajev Dolenjske. Razstavo je strokovno pripravil dr. Boris Kuhar.

JURČIČEVA ROJSTNA HIŠA, MULJAVA

Kljub vsem težavam, ki so nastale ob dogovarjanjih za odkup domačije, smo skrbeli, da je muzej na Muljavi normalno funkcioniral in da smo lahko imeli v tem letu na Muljavi čez 16.000 obiskovalcev. Največ dela je bilo okrog odkupa celotne Jurčičeve domačije in ureditve pravnih zadev — določitev lokacije in gradnje nadomestne stavbe za dosedanega lastnika. V tej akciji smo aktivno sodelovali s Kulturno skupnostjo in Skupščino občine Grosuplje. Dejstvo, da je Jurčičeva domačija v celoti odkupljena in da bomo lahko že v letu 1979 začeli z uresničitvijo načrta za njeno preureditev tako, da bo lahko v celoti funkcionirala kot muzejska postojanka in da so ob tem tudi pravno rešene vse zadeve, je prav gotovo velik uspeh.

ADAMIČEV ROJSTNI DOM

Slovenski etnografski muzej upravlja tudi to muzejsko postojanko. V letu 1978 smo skrbeli predvsem za redno funkcioniranje muzeja in smo sodelovali v akciji za odkup Adamičevega rojstnega doma, ki se bo nadaljevala še v letu 1979. Gre za uresničitev načrta, da bi v tej graščini uredili muzej slovenskih izseljencev.

GOSTUJOČE RAZSTAVE

1. MALI KRUHEK V SLOVENIJI

V Etnografskem muzeju v Beogradu smo v okviru našega rednega sodelovanja s tem muzejem razstavili

lesene modele za mali kruhek in tudi samo pecivo ter tehniko izdelave.

LESNE OBRTI NA KRASU

Razstava je bila v Galeriji kraške hiše v Velikem Repnu pri Trstu. To je bilo nadaljevanje prikaza tradicionalnih dejavnosti na Krasu, v ciklusu razstav, ki so se tu zvrstile že v prejšnjih letih in jih je prav tako pripravil Slovenski etnografski muzej. Na razstavi so bile prikazane številne lesne obrtne dejavnosti. Med temi naj omenimo posodarsko stroko, in še posebej škafarsko in sodarsko obrt, ki sta značilni za vinogradniško področje Krasa. Na razstavi pa so bile prikazane še orodjarske, kolarske in pletarske obrti.

KULTURE NEUVRŠČENIH

Slovenski etnografski muzej je pripravil večjo razstavo s prikazom kulturnega bogastva desetih dežel nevrščenih. S številnimi izvornimi predmeti je bila predstavljena rast gibanja nevrščenih, umetnost in kultura (tradicionalna in tudi sodobna) Tunisa, Egipta, Alžira, Kenije, Tanzanije, Indonezije, Indije, Sri Lanke, Peruja in Mehike.

Z razstavo smo gostovali v razstavišču Pokrajinskega muzeja v Ptuj. Pripravljena je bila tako, da lahko s njo gostujemo še po drugih krajih.

ZBIRKE

DEPOJSKI PROSTORI

Najvažnejše delo je bilo opravljeno pri nadaljnji obnovi novo pridobljenih depojskih prostorov v Škofji Loki.

V depojskih prostorih smo v tem letu opravljali predvsem vzdrževalna dela in redne preglede deponiranih predmetov, v tekstilnem depozu so bile urejene rute in čevlji, iz muzeja v Ljubljani so bili prepeljeni in deponirani vsi predmeti iz razstave Titov rojstni kraj in ostalih razstav (nad tisoč predmetov), nanovo pa smo deponirali tudi lect in mali kruhek, inicirali vse okužene lesene predmete.

V tem času smo pridobili 465 novih predmetov, od tega 290 z nakupom in 175 v dar. Med pomembnejše nove pridobitve muzeja sodijo: kompletna čevljarska delavnica iz Gorij, predmeti suhe robe, zbirka starega hišnega inventarja iz Brega pri Stični, zbirka steklenine ter zbirka lesenih orodij iz okolice Trsta, maska — rezljana lobanja opice, zbirka ljudske umetnosti iz Mehike — 100 predmetov — in zbirka umetnostnih in uporabnih predmetov iz Oceanije.

V letu 1978 je bilo inventariziranih 740 predmetov.

ARHIV

Arhivski oddelek muzeja je v letu 1978 pridobil 924 kartotečnih listov terenskih zapisov, prepisani so bili v dvojniku in vloženi v arhiv.

K temu moramo dodati še okrog 300 dokumentacijskih enot v dokumentacijo ljudske umetnosti.

Arhiv fotografij se je povečal za 1920 fotografij in za 1810 negativov, pridobili pa smo tudi 200 barvnih diasov.

Posneli smo 16 mm barvni film o iskanju vode z bajalico.

SLOVENSKI ETNOGRAFI

Izdali smo 29. številko Slovenskega etnografa, revije muzeja, v kateri smo objavili več razprav, ki so plod večletnega raziskovalnega dela etnologov SEM in drugih strokovnjakov. Za tisk smo pripravili tudi jubilejno 30. številko Slovenskega etnografa.

PZE ZA ETNOLOGIJO NA FILOZOFSKI FAKULTETI V LJUBLJANI

V štud. letu 1978/79 se je na PZE za etnologijo vpisalo približno enako število študentov kot prejšnje leto — 119 rednih in 6 ob delu. V prvi letnik se je vpisalo 58 (17 pod A), v drugi 27 (8 pod A), v tretji 30 (10 pod A) in v četrti 7 študentov. Diplomirali sta 2 študentki, Marija Kozar-Mukič in Inga Miklavčič. Za diplomsko nalogo Način življenja Kupljenka (s posebnim poudarkom na razdobje NOB) je Irena Kunčič-Keršič dobila Prešernovo priznanje za študente za leto 1978. Magistrski nalogi sta zagovarjali 2 kandidatki: v januarju 1978 Mojca Ravnik, bibliotekarka na PZE za etnologijo, nalogo z naslovom: Družinska skupnost v ljubljanskem predmestju, in v septembru Alenka Ložar-Podlogar, strokovna sodelavka ISN, nalogo z naslovom: Ženitovanjske šege Ziljanov.

Pedagoško delo je potekalo po študijskem načrtu in programih. Zavzemali smo se, da bi bilo delo pri vajah, v okviru študentovskih nalog in praks čim bolj povezano z raziskovalnim in strokovnim delom slovenskih etnologov. Tako so zlasti terenske prakse potekale v sodelovanju z ustanovami in večkrat pod mentorstvom asistentov PZE za etnologijo. Z Oddelkom NOB v Cerknem je potekalo raziskovanje obdobja NOB na Cerkljanskem, z obalno spomeniškovarstveno in muzejskima ustanovama ter arhitekti delo na projektu za revitalizacijo Izole, s Pokrajinskim muzejem iz Kočevja raziskovanje Kostelskega. Ostale prakse so bile organizirane še v sodelovanju s Pokrajinskimi muzeji v Brežicah, Kranju, Novi Gorici, na Ravnah, v Novem mestu, Mariboru in Kopru in Slovenskim etnografskim muzejem.

K sodelovanju z raziskovalci na etnološkem področju so prispevala tudi predavanja o metodoloških problemih raziskovalnega dela, ki so jih imeli: dr. Angelos Baš, dr. Milko Matičetov, dr. Zmaga Kumer, dr. Marija Makarovič, dr. Ivan Sedej in dr. Tone Cevc. Prof. dr. Vid Pečjak s PZE za psihologijo FF, je predaval o etničnih skupinah Oceanije. Maja 1978 sta bila gosta naše PZE dr. Arnold Niederer iz Züricha in dr. Srebrica Knežević z etnološkega oddelka beograjske filozofske fakultete. Prvi je predaval o razmerju med etnologijo in sociologijo, druga pa o Navaho in Hopi Indijancih ter o Margaret Mead in kulturni antropologiji. Vsi obiski so bili nedvomno koristni in bo tovrstno sodelovanje potrebno nadaljevati tudi v prihodnje.

Raziskovalno delo na PZE je potekalo v okviru raziskovalnih nalog: Etnološka topografija Vitanja, nosilca Duša Krnel-Umek in Zmago Šmitek; Galjevica, nosilka Mojca Ravnik; Slovenska etnološka bibliografija, nosilec Janez Bogataj; in na urejevanju zadnjih zvezkov vprašalnic za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, ki jih je skupaj z V. Novakom in V. Voduškom za tisk pripravil Slavko Kremenšek.

Priprave PZE so bila usmerjena tudi v sodelovanje pri novo ustanovljenem raziskovalnem inštitutu na filozofski fakulteti, kar pomeni za sodelavce večje raziskovalno zaledje in večje vključevanje študentov v raziskovalno delo. V okviru projekta Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem je nosilec dolgoročnega podprojekta z naslovom Način življenja Slovencev XX. stoletja, Slavko Kremenšek. Seveda pa bo načrtovano delo na enoletni nalogi Etnološka rajonizacija slovenskega etničnega ozemlja in na monografskih obravnavah posameznih izbranih krajev, ki bodo temu sledile, mogoče uresničiti le ob sodelovanju čim večjega števila vseh slovenskih etnologov. Delo na vprašalnicah za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, pri kateri so sodelovali skoraj vsi slovenski etnologi, se je uspešno končalo, kar je gotovo spodbuda za skupno delo tudi v prihodnje. Čim širše sodelovanje naj bi bilo tudi v dru-

gem podprojektu, ki obsega kulturno ustvarjalnost na Slovenskem med NOB. V okviru tega podprojekta so prijavljene tri etnološke naloge, in sicer: Način življenja med NOB na Cerkljanskem, nosilec Milan Vogel; Način življenja Slovencev v italijanskih taboriščih med NOB, nosilec Božidar Jezernik; in priprava vodil za etnološko raziskovanje obdobja NOB, nosilec Slavko Kremenšek.

Sodelavci PZE so aktivno sodelovali v Slovenskem etnološkem društvu: v izvršnem odboru, uredništvu Glasnika, raznih delovnih skupinah in zlasti pri organizaciji tretjega društvenega posvetovanja Etnologija in sodobna slovenska družba v Brežicah. Vseh pet sodelavcev je v Brežicah sodelovalo tudi z referati, dva referata pa so pripravili študentje PZE. Mednarodnega kongresa etnoloških in antropoloških znanosti v New Delhiju se je z referatom udeležil Zmago Šmitek.

Duša Krnel-Umek

ISN SAZU, Ljubljana

Vodja sekcije dr. Milko Matičetov je nadaljeval in hkrati dopolnjeval svoje zapise v nekaterih vaseh Režije. Posebej je treba omeniti navezavo stikov s predmetno učiteljico slovenščine na osnovni šoli v Sečoveljah tov. Rožano Grbec. Inštitutu je posredovala na magnetofonski trak posneto folklorno gradivo iz krajev na desnem bregu Rokave, mejne reke med slovensko in hrvaško Istro.

Zbiranje gradiva za pripravo o bedenih = narcisah je pokazala, kolikšno bogastvo se skriva v slovenskem ustnem izročilu. Pri terenskem zbiranju in preverjanju je prišlo na dan, da je starih domačih imen za omenjeni cvet več kot sto, kar je za ok. 24000 km² slovenskega jezikovnega prostora zelo veliko. Prav tako se je dr. M. Matičetov odločil zbrati in vsebinsko zaokroženo povezati del svojih razprav — okrog trideset — v knjigo z naslovom: Ob vrelcih bajanja. Ob zdaj že več kot štiridesetletnem zbiranju so sadovi njegovih spoznanj in misli o življenju, t.j. o nastajanju, širjenju, spreminjanju in odmiranju ustnega pripovedništva raztreseni po domačih in tujih strokovnih in drugih glasilih, tako da tudi avtorju samemu marsikaj ni zmeraj lahko dosegljivo, poleg tega pa skoraj polovica za knjigo odbranih spisov sploh še ni bila objavljena v avtorjevem materinem jeziku. Približno tretjino so sprožila nepričakovana odkritja v Režiji. Kritična stališča nekaterih slovenskih etnologov do slovenske folkloristike, na njene dozdevne romantične poglede, zamudništvo, nazorske pomanjkljivosti itd. so navedla doslej glavnega in edinega raziskovalca slovenskega ljudskega pripovedništva, da da svoje štiridesetletno delo v kritično presojo slovenski javnosti. Sicer je sekcija za ljudsko slovstvo, pod vodstvom asistentke Marije Stanonik, nadaljevala evidentiranje in ekserpiranje pripovednega gradiva iz desetih slovenskih povojnih časopisov in stodvaintrideset šolskih glasil in diplomskih in seminarjskih nalog na katedri za dialektologijo, ki bi lahko prišlo v poštev za uvrstitev v Arhiv slovenskih ljudskih pripovedi ter pri pripravi Kazala slovenskih pravljic in izdaji slovenskih povedk. Lotila se je teoretičnih vprašanj pri izdelavi prispevka Ustno slovstvo, ki je predviden za objavo v publikaciji o Slovencih. Kot že nekaj let nazaj je še dalje sodelovala tudi pri znanstveni temi Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941—1945 na PZE za slovanske jezike in književnosti FF v Ljubljani.

Sekcija za ljudske šege in igre

Dolgoletno zbiranje in urejanje podatkov o maskah v ruralnem področju na Slovenskem, je sedaj urejeno na 10.250 kartonih, hkrati s tem pa je delo tudi končano. Na vsakem kartonu so: podatek (splošno geslo, tip, posebno geslo), kraj zapisa in vir (ime poročevalca, signatura inštitutske dokumentacije, morebitni bibliografski podatki v literaturi). Posebej je urejena krajevna kartoteka, ki zajema okrog 1500 krajev v matični Sloveniji ter deloma tudi v zamejstvu. Dokončna ureditev je pokazala sicer nekaj pomanjkljivosti pri posameznih geslih, te-te pa je

skušal nosilec naloge dr. N. Kuret že odpraviti. Tako zbrano gradivo omogoča raziskovanje v različnih parametrih. V naslednji fazi bodo izdelani tematski zemljevidi; od predvidenih petindvajset je že izdelanih osemnajst.

Zbirajo se že tudi sistematično novi podatki — tokrat o pustnih karnevalih v urbanem področju. Njihovi karnevali vplivajo po eni strani na tipologijo ruralnih mask, po drugi strani pa s svojimi sprevedi opravljajo premalo opaženo socialno-kritično funkcijo. S tem v zvezi smo začeli pregledovati starejše letnike dnevnega časopisja, ki hrani napovedi in omembe urbanih karnevalov. Pri postavitvi začetkov Osrednjega muzeja slovenskih mask na Ptuj je sodeloval tudi dr. N. Kuret.

Helena Ložar—Podlogar je izdelala elaborat o ženitovanjskih šegah Ziljanov, ki vsebuje kritični pretres vseh doslej dosegljivih poročil o ziljski svatbi, od prvega Schleglovega iz l. 1798 do Maroltove študije l. 1935. V evidenco je prišlo 12 slovenskih virov, 14 nemških, 2 angleška in 1 italijanski. Izčrpani so arhivski viri (Pogatschniggova zbirka v deželnem muzeju v Celovcu, Štajerski deželni arhiv v Gradcu), lastna anketa in terenski zapisi glasbenonarodopisne sekcije. Posebno anketno gradivo in terenski zapisi so omogočili koristno primerjavo z opisi iz prejšnjih desetletij. Nato se je lotila obdelave dolenskega ženitovanja. Okrog 8000 podatkov o omenjenih šegah na Dolenjskem je bilo v l. 1978 dopolnjenih s podatki iz vseh dostopnih dosedanjih objav od Valvazorja dalje.

Zaradi morebitnega proučevanja delovnih šeg je bil napravljen orientacijski obisk v enega od slovenskih rudarskih središč Trbovlje, narejeni pa so bili tudi prvi koraki pri raziskavi mladinskih šeg.

Težišče terenskega raziskovalnega dela je bilo usmerjeno k evidentiranju delno ali popolnoma opuščene stavbnega fonda in ugotavljanju vzrokov, zakaj občasna bivališča izgubljajo prvotno funkcijo. Zaradi spremenjenih gospodarskih razmer in izboljšanih prometnih zvez po II. svet. vojni je obljudenih občasno naseljenih bivališč vedno manj.

Med novo odkritimi občasnimi zavetišči velja posebej omeniti opuščene "skorjevke" z Menine planine in naravna zavetišča pastirjev v zijalkah v Kamniških ali Savinjskih Alpah.

Ob praznovanju 200-letnice prvega znanega vzpona na vrh Triglava je dr. Tone Cevc v počastitev tega kulturno-zgodovinskega jubileja s posebno raziskavo osvetlil razmere pred 200 leti na planini Velo polje. Zbral je dosegljivo gradivo in v samostojni študiji orisal družbene in kulturne razmere na tej planini okrog l. (18) (18), ob tem pa tudi predstavil planšarske koče, v kakršnih so prenočevali gorniki, ko so osvojili vrh. Opisal je nošo, prehrano pastirjev in oblike družabnega življenja v planinskem zaselku iz tistega časa, s čimer je bil vsaj delno ovrednoten tudi delež bohinskih pastirjev pri osvojitvi najvišjega vrha v Sloveniji in Jugoslaviji.

Proti koncu leta se je dr. Tone Cevc lotil obdelave doslej neraziskanih in v slovenski etnološki literaturi neomenjenih naravnih zavetišč pastirjev v Kamniških ali Savinjskih Alpah. Nadrobne raziskave doslej zbranega gradiva so pokazale, da je bilo od konca 15. stol. do druge polovice 16. stol. obljudenih več kot deset planin. Pri tem je novo spoznanje, da so na večini teh poznosrednjeveških planin živeli pastirji v naravnih zavetiščih: v zijalkah, vrtačah, pod prevesnimi stenami. Kdaj so pastirji na planinah v Grintovcih opustili naravna zavetišča kot občasna bivališča, ostaja za sedaj še odprto vprašanje. Gotovo je le, da so na nekaterih planinah živeli pastirji še v začetku 20. stol. v zijalkah.

S slikovnim gradivom iz inštitutove fototeke in diateke smo sodelovali pri "Zakladih Slovenije", ki jih je izdala Cankarjeva založba. Prav tako so sodelavci inštituta aktivno sodelovali pri sestavi geselnika za etnologijo, ki bo uvrščen v splošni geselnik za Slovensko enciklopedijo.

V Medakademijskem odboru za raziskovanje ljudskega življenja in šeg smo prispevali h glavni nalogi odbora v l. 1978 slovenski delež k "Etnografiji Južnih Slovanov". Oddali smo rokopis 195 tipkanih strani ("Etnologija Slovencev") v redakciji dr. A. Baša. Celota sicer še ni izšla (v ruščini pri moskovski Akademiji nauk); izšla pa naj bi pri Cankarjevi založbi Etnologija Slovencev, za kar so bile vse leto priprave v teku.

Sodelavci inštituta so se udeležili — tako aktivno kot tudi pasivno — raznih domačih in tujih strokovnih zborovanj, posvetovanj ter predavanj, sodelovali so pri raznih strokovnih in družbenih organizacijah, sprejeli pa so tudi več strokovnih obiskov.

Sinja Zemljič—Golob

ETNOLOŠKI ODDELEK GORENJSKEGA MUZEJA KRANJ

Gorenjski muzej v Kranju ima enega etnologa. Zaenkrat ni možnosti, da bi mislili na to, da bi odprli še eno delovno mesto za to področje.

V letu 1978 je bilo opravljeno obsežno terensko delo v bohinjskih planinah, ki je obsegalo etnološko topografijo planin in snemanje dokumentarnega filma o bohinjskem planšarstvu na primeru pašne srenje Studor—Stara Fužina. Topografsko akcijo v Bohinju je organiziral Gorenjski muzej, gmotno pa jo je omogočila Krajevna skupnost Stara Fužina. Film o bohinjskem planšarstvu je sestavni del večjega projekta, ki načrtuje serijo etnoloških dokumentarnih filmov, projekta, ki ga je izdelalo SED v sodelovanju z DDU UNIVERZUM v Ljubljani. Etnolog GM je pri tem filmu sodeloval kot avtor sinopsisa in strokovni svetovalec ter organizator dela na terenu.

Akcija etnološke topografije planin je obsegala 23 delovnih dni. Pri tem delu sta s strokovnim delavcem muzeja 7 dni sodelovala tudi muzejski fotograf in dijak iz Studora (kot vodič in nosač aparature), nekaj dni tudi arhitektka Marija Cerar, ki je opravila arhitektonske meritve štirih planšarskih objektov. Obiskali smo 25 planin. Topografska dokumentacija je obsegala popis današnjega stanja planšarskih naselij: vodne razmere, število in lastništvo stanov, stanje in značilnosti pastirskih zgradb, kolikor je bilo mogoče tudi današnji namen zgradb, popis inventarja po posameznih stanovih in sirarnah, na planinah, kjer še pasejo, tudi popis števila živine, planšarskega osebja, ledinskih imen posameznih pašnih območij v okviru planine. Fotografsko smo dokumentirali naselje kot celoto, zunanost in notranjost stavbe, predmete, ki so sestavni del inventarja, ter življenje in delo pastirjev, spremljali smo pastirske selitve in dokumentirali značilne oblike prometa. V bohinjskih planinah je bilo v tem času izdelanih nad 1100 fotografskih dokumentacij v črno-beli in le nekaj manj kot 400 v barvni tehniki. Posebna skrb je veljala zbiranju predmetov — tvarnih dokazov o načinu življenja bohinjskih planšarjev. Prav je, da tudi na tem mestu povemo, da je s predmeti podobno kot s stavbami, še slabše je. V opuščeni stanovitvi po veliki večini od inventarja ni ostalo drugega kot ognjišče, pogradi, police in klopi — torej inventar, ki je sestavni del zgradbe. To še zlasti velja za planine v višjih legah, na nižjih senoženitnih planinah je stanje v tem pogledu nekoliko boljše. Gospodarske pristave na senoženitnih planinah so v zvezi z njihovo dvojno gospodarsko funkcijo (pašnik, travnik) do danes ostale bolj živo povezane z gospodarstvom v dolini, saj se tu še vedno naseljujejo domačini v času košnje pa zato tudi zgradbe bolje vzdržujejo in nadzorujejo njihov inventar. Zato je razumljivo, da smo zbrali največ predmetov v Vojah in Konjski dolini, na visokih planinah smo zbrali nekaj več le v Lazu, posamezne kose še na planinah Jezero, Viševnik, Dedno polje, Suha.

Terensko delo je obsegalo še nekatere druge naloge. V Gornjesavski dolini smo posneli zadnji del dokumentarnega filma o naseljih in stavbarstvu (na Planini pod

Golico, Prihodih in v Ratečah). V sodelovanju s filmskim realizatorjem tega dela M. Križnarjem je bil film tudi kabinetno obdelan in pripravljen za projekcijo.

V okviru akcije Arhitekturne meritve je bil arhitektonsko in opisno dokumentiran kmečki dvorec na Golniku, ki ga je prizadel potres in ga zdaj ni več.

Nekaj terenskega dela je bilo tudi v zvezi s pridobivanjem muzejskih predmetov v Bohinju in v okolici Kranja. Depojska zbirka se je v preteklem letu povečala za nekaj nad 200 predmetov, od tega je bilo v bohinjskih planinah pridobljenih okrog 70 predmetov s področja planšarstva in nekaj tudi iz področja oglarstva.

Razstavna dejavnost je bila v preteklem letu bolj skromna. Za krajevni praznik na Zgornji Beli smo pripravili razstavo domoznanskega značaja z naslovom Bela skozi čas. Njen sestavni del je bilo tudi sicer skromno etnološko gradivo o kmečkem stavbarstvu, beljanskem žbičarstvu in pletarstvu pa o spremembah v socialnem sestavu domačinov.

Novost v razstavni dejavnosti je bila muzejska razstava na prostem. Na ploščadi pred Prešernovim gledališčem je bila nekaj dni na ogled razstava informativno-propagandnega značaja z naslovom Iz kmečkega življenja. Razstavili smo večje predmete iz depojske zbirke s področja najpomembnejših tradicionalnih gorenjskih kmečkih dejavnosti: poljedelstvo, živinoreja, oglarstvo in domače platnarstvo. Razen originalnih predmetov je bilo na ogled tudi nekaj fotografskih ilustracij. Ob otvoritvi razstave je bil organiziran recital v ljudskem tonu uglašene lirike mladega pesnika Damjana Jemsterleja iz Zasi-pa pri Bledu. Poseben poudarek je privediti dala še pesem pevcev iz Podkorena; Za zvočno opremo filma o kmečkih naseljih in stavbarstvu v Gornjesavski dolini smo zbrali pesmi iz magnetofonskih zapisov, ki jih hrani Glasbeno-narodopisni inštitut v Ljubljani in ki jih je posredoval in tudi presnel strokovni sodelavec inštituta Julijan Strajnar.

V pripravi na bodočo stalno zbirko v Gorenjskem muzeju je bil v grobem izdelan osnutek scenarija za etnološki del zbirke za obdobje od sredine preteklega stoletja do prve svetovne vojne.

Dokumentacija etnološke zbirke je v Gorenjskem muzeju v zaostanku, vendar si prizadevamo, da bi tudi v tem pogledu stanje zadovoljivo rešili. Fotografška dokumentacija predmetov se nadaljuje, tako tudi inventarizacija v inventarni knjigi. Razen skromnih zametkov še nimamo predmetne kartoteke. Fototeka je urejena na podlagi zaporednih števil filmskih snopičev v kartonskem ovitku (npr. F200/1—35 — kar pomeni zaporedno številko posnetka v enoti snopiča). Po tem zaporedju so posnetki vpisani v fototečno inventarno knjigo, fototečni kartoni pa so združeni po panogah, pri arhitekturi pa tudi po abecednem zaporedju. Po panogah so urejeni tudi terenski zapiski z vsebinskimi členitvami, ki jih nakazujejo vprašalnice za posamezna področja kulture. Vendar je treba dodati, da precej, zlasti starejšega gradiva še ni prebrana.

V sodelovanju s SED so bili narejeni prvi koraki na etnološki regionalizaciji v območju GM. Izdelana je bila utemeljitev etnoloških lokalitet v Gornjesavski dolini. Etnolog in fotograf GM sta s svojimi prispevki sodelovala na razstavi Človek skozi objektiv etnologa, na posvetovanju v Brežicah pa je GM sodeloval s prispevkom Odnos do etnologije med anketiranci v Kranju.

Anka Novak

ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO V KRANJU

Varstvo etnoloških spomenikov obsega redno dejavnost zavoda (izdaja soglasij, mnenj in predlogov za lokalcijska in gradbena dovoljenja, sodelovanje pri urbanističnih načrtih in prostorskih planih) in praktične spomeniškovarstvene akcije na posameznih kulturnih spomenikih.

V letu 1978 so bila izvršena restavratorska dela na naslednjih etnoloških spomenikih:

— Dokumentirana je bila Malijska hiša na Golniku pri Kranju in sneta freska s fasade. Hiša je bila zaradi potresnih poškodb porušena.

— Na fasadi Tomanove hiše v Kamni gorici sta bili restavrirani dve freski.

— Liznekova hiša v Kranjski gori je bila dokončno prekrita s škodlami. Na obcestni fasadi sta bili odkriti dekorativna poslikava in freska. Začela so se gradbena dela z odstranitvijo kasnejših zidov in dotrajanih stropov. Temelji in zidovi so bili utrjeni in injektirani, izdelana je betonska plošča nad kletjo in v nadstropju.

— Zavod je strokovno sodeloval pri sanaciji Primoškove kašče v Pristavi pri Trzinu. Od potresa poškodovano zidovje je bilo injektirano in statično sanirano.

Zavod nima zaposlenega etnologa—konservatorja, zasedba tega delovnega področja je po srednjeročnem programu zavoda predvidena v obdobju do leta 1980.

Vladimir Knific

ETNOLOŠKI ODDELEK LOŠKEGA MUZEJA, ŠKOFJA LOKA

Loški muzej, Škofja Loka. Etnološki oddelek.

V muzeju je zaposlen en etnolog in zaenkrat ni možnosti za nastavev še enega.

Nadaljevali smo s terensko raziskavo o načinu življenja v Gorenji vasi in njeni okolici. Odkupovali smo predmete in zapisovali razne zanimive podatke v Davči, Gorenjih Novakih, Pevnu, Potoku, Stirniku, Škofji Loki in Železnikih. V Zgodovinskem arhivu v Ljubljani, oddelku v Škofji Loki, smo iskali podatke o platnarjih, barvarjih in podobarjih. Raziskava "Klobučarstvo od sredine 18. stol. v Škofji Loki" je bila objavljena v 25. številki Loških razgledov.

V letu 1978 smo odkupili 195 predmetov. Prevladujejo predmeti v zvezi s poljedelstvom, prehrano in prometom. Zelo veseli smo bili odkupa izveska loškega klobučarskega mojstra iz začetka 20. stol., slike na steklo (Sv. Notburga), ki je delo selške delavnice iz 19. stol., ter volnenih klobukov in copat, ki jih je za klobučarsko zbirko izdelal klobučar Matija Štupica iz Nadleske. Veliko dela smo imeli s slikami na steklo in panjskimi končnicami zaradi ugotavljanja originalnosti in preverjanja raznih podatkov. Žal se je rešitev te zadeve prevesila v prihodnje leto. Vsi došli predmeti ter veliko deponiranih so bili preparirani, izvršena je bila tudi konservacija malega kruhka.

V sredini leta smo nabavili nove obrazce — kartotečne liste — za predmete, zapise, fotografije, diapozitive, negative, hemeroteke, za risbe in načrte ter za registracijo objektov in predmetov na terenu in smo že začeli z delom na teh obrazcih (fotografije, negativ, hemeroteke, diapozitivi).

Postavili smo novi stalni zbirki: "Klobučarstvo" in "Čipkarstvo" ter naredili nekaj dopolnil k zbirki "Glavnikarstvo". Od 17. 5. — 19. 6. 78 je gostovala v muzeju potujoča razstava "Poslikane panjske končnice", ki so jo pripravili Muzeji radovljiske občine iz Radovljice.

Na desetdnevni praksi sta bila v muzeju absolventka PZE za etnologijo, ki se je seznanila z notranjim muzejskim delom (absolventkina želja), in loški dijak, ki je čistil in prepariral predmete. Iz Tekstilnega muzeja v Tilburgu je prišel ing. P. J. M. van Gorp, ki se je zanimal za sitarsko, čipkarsko in tkalsko obrt na Loškem.

Problematika skansena na grajskem vrtu še ni rešena. V marcu je bilo govora o nekakšni "kulturni coni" na vrtu. Na podlagi predlogov (udeleženci SEM, Loški muzej, Kulturna skupnost) za vrt in objekte je bila izdelana podrobnejša študija o namenu kompleksa. Za vrt je bil izdelan načrt s prikazom ljudske arhitekture Gorenjske s 30 objekti (dipl. ing. arh. M. Loboda). V oktobru je

Odbor za organizacijo izseljenskega piknika (v sklopu SO Šk. Loka) sprejel sklepe: da bo piknik ponovno prihodnje leto; da bodo oddali grajski vrt z objekti Krajevni skupnosti v Škofji Loki; leseno plesišče, ki že sedaj kviri pogled na skansen, bodo zamenjali z betonskim — poleg plesa bo ta prostor služil tudi kotalkanju; Škoparjeva hiša bo namenjena vodstvu prireditve. Po muzejskem sklepu so bili odstranjeni predmeti iz "Škoparce", saj objekti, postavljeni v skansenu, ne služijo več svojemu namenu, ampak so skladiščni prostori za mize in stole. Muzej je edino nudil strokovno in finančno pomoč pri ponovnem kritju strehe Vrhovčevega mlina v skansenu. Sestankov in raznovrstnih sklepov bo verjetno še veliko. Kako se bo zadeva rešila, zaenkrat še ne vemo. Trenutno smo še popolnoma nemočni; "prva violina" smo edino, ko je govora o neurejenosti skansena, kajti, kot vse kaže, vzroki za neurejenost so povsem nevažni, važen je edino le dobiček, ki pa ne pripada muzeju.

Meta Sterle

ČEBELARSKI MUZEJ v Radovljici, deluje v sklopu Muzejev radovljiske občine. Muzej proučuje čebelarstvo in nanj vezano ljudsko umetnost v slovenskem prostoru.

V ustanovi je zaposlen 1 kustos — študentka etnologije ob delu.

V srednjeročnem programu predvidevamo nastavev vsaj še enega strokovnega delavca, čeprav so možnosti za odpiranje novih mest majhne.

V letu 1978 se je v muzeju nadaljevalo interno delo:

— inventarizacija novo pridobljenih predmetov;

— muzej je nadaljeval s fotografsko dokumentacijo stalne zbirke (črno-beli negativ in fotografije za predmetno kartoteko fototečnih listov);

— strokovna vodstva po muzeju.

Na terenu je muzej zbiral podatke o čebelarjih v krajih Gorjuše, Koprivnik, Srednja vas, Češnjica. Pridobil je nove čebelarske predmete iz radovljiske okolice.

Postavljena je bila potujoča razstava poslikanih panjskih končnic, ki je gostovala v Kranju, Trzinu, Škofji Loki in Portorožu ter Novem mestu.

TV Zagreb je posnela izobraževalno oddajo o Čebelarstem muzeju in o gorenjskem čebelarstvu.

V teku so bile priprave za postavitev stalne zbirke, ki bo prikazovala življenje kroparskega in kamnogoriškega žebjarja in kovača (KOVAŠKI MUZEJ iz Kroke). Sodeloval bo sodelavec PZE za etnologijo.

Kustos se je udeležil republiškega posvetovanja etnologov v Brežicah.

Ida Gnilišak

ETNOLOŠKI ODDELEK POKRAJINSKEGA MUZEJA V KOPRU

V oddelku za etnologijo je zaposlen en etnolog, vendar bo v naslednjih letih (srednjeročni program) z ureditvijo samostojnega etnološkega muzeja, kot depandanse, sistematizirano še eno mesto za etnologa.

Obnova meščanske kuhinje:

Glede na potrebo po naslednji muzeološki predstavitvi meščanske kuhinje v muzejskih zbirkah in potrebo po temeljitem čiščenju prostora, smo pristopili k omejenim preureditvi. V ta namen je bila izdelana dokumentacija. Nanovo postavljeni predmeti so bili restavrirani ali očiščeni in vsi ponovno inventarizirani. Izdelan je kartotečni zapis vseh nanovo postavljenih predmetov. Nekateri eksponati, ki ne sodijo v zbirko, so bili izloženi. Pripravljena je tudi trojezična legenda. Prenovitev zbirke sodi v sklop postopne modernizacije in preurejanja muzejskih zbirk.

Revitalizacija historičnega mestnega jedra Izole — interdisciplinarno sodelovanje (etnološka študija — I. faza).

Naročnika izdelave dokumentacije sta Skupščina občine Izola in Samoupravna stanovanjska skupnost

Izola. Nosilci izdelave dokumentacije pa so: Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran (spomeniško varstvena valorizacija), FAGG — VTO oddelek za arhitekturo (arhitektonski del) in Pokrajinski muzej Koper (etnološka študija) v sodelovanju s Pomorskim muzejem Piran in Filozofsko fakulteto — PZE za etnologijo.

V okviru priprav te akcije je bil izdelan vprašalnik, ki je obsegal 89 vprašanj, osebni list in 8 tabel. Vzorec anketiranja je bil narejen v sodelovanju s sociologi. Anketa je bila izvedena v času od 18. do 30. septembra v sodelovanju s študenti PZE za etnologijo. Ob zaključku I. faze revitalizacijskega načrta je bila v Izoli ob koncu leta pripravljena razstava, kjer je bilo prikazano gradivo arhitektov, umetnostnih zgodovinarjev in etnologov, ki pa so svoje rezultate tudi grafično predstavili. Z razstavo in javnimi tribunami, ki predstavljajo že uvod v II. fazo dela, poteka nujno sodelovanje med uporabniki, izvajalci in načrtovalci prenove starega dela mesta.

Dislocirani etnološki oddelki (v pripravi):

V okviru preureditve in prezentacije arhitekture gotske hiše na Gramscijevem trgu v Kopru za samostojni etnološki muzej, je Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran izdelal kompletno dokumentacijsko gradivo stavbe in že pričel z obnovitvenimi deli. V ta namen je bila v okviru Pokrajinskega muzeja Koper, SED Ljubljana in Zavoda za spomeniško varstvo Piran osnovana komisija, ki si je prostore ogledala in bo v isti zasedbi sodelovala tudi pri nadaljnjih obnovitvenih delih.

Priprave za postavitev dislociranih etnoloških oddelkov pa potekajo še v Pregari in Hrastovljah. V teh vaseh in okolici sta bila zato izdelana popis in foto-dokumentacija obstoječih etnoloških spomenikov in predmetov.

Etnolog je kot mentor sodeloval (marec, april, maj) z etnološko sekcijo pri Obalnem klubu mladih raziskovalcev. Članici te sekcije sta z nalogo "Družinska skupnost in delitev dela med njenimi člani" (Dekani) sodelovali na republiškem tekmovanju "Znanost mladini" v Ljubljani.

Posvetovanja, strokovne ekskurzije:

— strokovna ekskurzija v etnološki muzej v Vidmu v okviru obnove meščanske kuhinje, ki ima analogne postavitev, maj — 1 dan;

— posvetovanje Slovenskega etnološkega društva v Brežicah, junij — 2 dni;

— strokovna ekskurzija v Padovo, Verono, Piazzollo sul Brento v okviru adaptacije muzeja in nove postavitev etnološkega muzeja, november — 2 dni.

Zvona Ciglič

ETNOLOŠKI ODDELEK POMORSKEGA MUZEJA "SERGEJ MASERA" V PIRANU

Muzej deluje na celotnem slovenskem etničnem prostoru. Zaposluje enega etnologa. Delovno mesto sem nastopila 1. 7. 1978. Pred tem v muzeju ni bilo kustosa za etnologijo. Možnosti za odpiranje novih delovnih mest trenutno ni.

Glavno raziskovalno delo etnologa je bilo medinstitucionalnega značaja. Sodelovala sem v prvi fazi akcije "Prenova starega mestnega jedra Izole", ki je potekala na terenu od 18. do 30. 9. 1978, nadaljevala pa se je s preučevanjem in analizo zbranega gradiva. Naročnika večletne akcije sta Skupščina občine Izola ter Samoupravna stanovanjska skupnost Izola, nosilci izdelave dokumentacije pa so naslednji: Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran (spomeniško varstvena valorizacija), Univerza v Ljubljani, VTO Arhitektura (arhitektonski del), Pokrajinski muzej Koper v sodelovanju s Pomorskim muzejem v Piranu (etnološka študija) in Filozofska fakulteta v Ljubljani — PZE za etnologijo. Etnološko delo je zajelo izdelavo vprašalnika in neposredno anketiranje na terenu, ki je zajelo 215 družin, izbranih po določenem sistemu vzorčenja, in se ga je udeležilo 10 študentov PZE za etnologijo FF v Ljubljani.

Namen etnološkega prispevka v načrtu prenove je bil sledeč: nujno je bilo potrebno spoznati vzajemno pove-

zanost med meščani in starim jedrom, predvsem pa, kaj jo pogojuje in v kolikšni meri. Anketiranje naj bi imelo hkrati čim večjo vlogo v uresničevanju obnove, obenem pa naj bi postalo tudi sestavni del informiranja in angažiranja prebivalcev v starem delu Izole. Kot kustos za etnologijo v Pomorskem muzeju sem se osredotočila na vprašanja, ki kažejo na usmerjenost delovanja naše ustanove. Vprašanju ribištva sem posvetila velik del svojega zanimanja, z omenjeno tematiko pa bom nadaljevala tudi v prihodnjem letu, bodisi samostojno bodisi v medinstitucionalnem okviru.

Prva faza raziskave se je končala z otvoritvijo razstave "Gradivo I", 28. 12. 1978 na Kristanovem trgu v Izoli, kjer je bilo gradivo predstavljeno širši javnosti.

Ostalo terensko delo etnologa je potekalo v zvezi s pripravami na praznovanje 25. obletnice Splošne plovbe, ki jo bo DO slavila oktobra 1979. V adaptirano vilo v Portorožu se bo preselila stalna zbirka Splošne plovbe, hkrati pa bodo v njej našle mesto tudi občasne razstave. V teku je že akcija "Svet, kakor ga jaz vidim", ki je namenjena amaterski fotografiji mornarjev in se ji je delno pridružil tudi že etnolog s svojim konceptom. Obisk ladij "Goranka" in "Trbovlje" v izolskem doku naj bi dal prve rezultate.

Etnološka dokumentacija zaradi kratkotrajne nastavitve in dela etnologa še ni urejena. Decembra sem pričela s temeljitejšimi pripravami, ki so zajele v svoj program tudi koncept enotnega dokumentacijskega sistema, ki naj bi ga v prihodnje uvedli v večini etnoloških oddelkov slov. muzejev.

V muzeju je stalna zbirka o solinarstvu, ki sta jo na podlagi dela med leti 1956—1963 pripravila ravnatelj Pomorskega muzeja Miroslav Pahor in tedanja sodelavka Pokrajinskega arhiva v Piranu Tatjana Poberaj. Delo o omenjeni tematiki še ni zaključeno, zato bo v prihodnje možno spremeniti tudi postavitev stalne zbirke o solinarstvu.

Kot etnolog sem v letu 1978 sodelovala s kustosom za etnologijo iz Pokrajinskega muzeja v Kopru, z Medobčinskim zavodom za spomeniško varstvo v Piranu, s FAGG—VTO za arhitekturo ter PZE za etnologijo FF v Ljubljani (interdisciplinarna akcija "Prenova starega mestnega jedra Izole").

Kot kustos—pripravnik pogrešam sodelovanja med etnološkimi oddelki posameznih muzejev. Etnologi imamo svoje društvo, ki usklajuje potrebe in naloge ter cilje našega dela, vsekakor pa bi bila nadvse koristna izmenjava mnenj in izkušenj tako med muzejskimi delavci z dolgotrajnimi delovnimi izkušnjami, kot tudi z mlajšimi kolegi, ki so krajše obdobje zaposleni v muzejih. Mislim, da bi bilo v prihodnje koristno razmisliti tudi o tem vprašanju in prav problemom, ki se porajajo ob delu v muzejih, posvetiti nekaj več pozornosti.

Zora Žagar

POKRAJINSKI MUZEJ CELJE

Pokrajinski muzej v Celju ima zaposlenega enega, vendar zaenkrat ni predvidena nastavitve še enega etnologa. V okviru priprav za postavitev stalne etnološke zbirke smo terenske raziskave usmerili na področje Kozjanskega, ker to še ni popolnoma obdelano. V okolici Buč, Sel in Virštanj smo s področja materialne kulture opravili pregledno obdelavo naboralništva, poljedelstva, sadjarstva in vinogradništva. Poleg tega smo pregledno obdelali tudi del duhovne kulture.

Dokumentacija je urejena na podlagi knjig, kartotek in zbirne kartoteke. Zbirna kartoteka je urejena tako, da so v njej zbrani podatki iz kartoteke zapiskov, fototeke, risb in diateke, ki se nanašajo na neko določeno območje ali kraj.

V letu 1978 je etnološki oddelek pripravil dve občasni razstavi. Prva, z naslovom "Ljudski nakit", je bila manjša in v okviru Zlatarske razstave v našem muzeju. Druga občasna razstava — "Ljudska umetnost" — sodi v priprave za postavitev stalne etnološke zbirke in je del cikla raz-

stav s skupnim naslovom "Zanimivosti iz etnološke zbirke". Etnološki oddelak Pokrajinskega muzeja v Celju sodeluje s sosednjimi muzeji, s PZE za etnologijo in Zavodom za spomeniško varstvo v Celju.

Vladimir Šlibar

ETNOLOŠKI ODDELEK POKRAJINSKEGA MUZEJA V PTUJU

1. Pokrajinski muzej v Ptuj, Muzejski trg 1
2. V etnološkem oddelku je zaposlen en etnolog. V sedanjem srednjeročnem obdobju ni možnosti za odpiranje novih delovnih mest.

3. Terensko delo je bilo osredotočeno le na zbiranje predmetov in fotografsko dokumentiranje posameznih prireditev in raznih opravil. Raziskovalno delo je bilo zaradi subjektivnih vzrokov povsem onemogočeno. Etnolog je sodeloval pri snemanju filma o vinogradništvu.

4. Dokončno je bil popisani ves fond fotografij in negativov etnološkega oddelka. Ostaja še ureditev kartoteke, kar bo mogoče ob nakupu le-te.

Novo pridobljeni predmeti so sproti inventarizirani, čeprav manjkajo nekateri osnovni podatki. Obenem je urejena tudi predmetna kartoteka.

5. Stalna zbirka Maske in opravi je bila odprta 12.8. 1978, v prostorih bivše grajske žitnice. Prikazuje panonsko vas s tipičnimi hišami, notranjo opremo, orodje, ki ga rabijo pri določenih opravilih, nošo ter pustne maske, ki trenutno obsegajo ptujsko-poljske kurente, ruse in piceke, čeprav so tendence, da se ta zbirka razširi v osrednje slovenski muzej mask. V spodnjem delu žitnice je prikaz nekaterih izdelkov pletarjev, lončarjev, modelov za tisk blaga, pripomočkov za predelavo lanu, predenje, tkanje. Ob otvoritvi je izšel katalog.

6. Muzej je sodeloval z Inštitutom za slovensko narodopisje pri SAZU ob pripravi zbirke Maske in opravi, še posebej pa z Etnografskim muzejem iz Ljubljane, ki je pripravil razstavo Kulture neuvrščeni. Tudi ob tej razstavi je izšel katalog.

Čeh Majda

POKRAJINSKI MUZEJ V MURSKI SOBOTI

Na področju dejavnosti soboškega muzeja je v lanskem letu omembe vredno raziskovalno delo. Za urbanistični prostorski plan mesta Murske Sobotice in njene najbližje okolice je kustos—etnolog zbiral podatke o še obstoječem pristnem ljudskem stavbarstvu. Predvsem pa je v okolici Murske Sobotice sledil spreminjanju ljudske arhitekture. V poletnih mesecih je na področju bogojnsko-dobrovniških vinogradov štiričlanska ekipa/kustos—etnolog, prostoročni risar in dva tehnična risarja—arhitekta) raziskovala razvoj vinogradniške ljudske arhitekture od konca devetnajstega stoletja do danes. Izsledki so objavljeni v lokalnem časopisju in v reviji "Naptar"—koledarju madžarske narodnosti v Prekmurju. Prispevki imajo namen opozoriti na minevanje ljudske kulture v Prekmurju in na potrebo po hitrem spomeniškovarstvenem ukrepanju.

V letu 1967 je izšla pri Pomurski založbi v Murski Soboti edicija etnoloških študij pod naslovom: "Etnografija Pomurja I". V srednjeročnem programu Pomurske založbe je v zbirki "Pomurjane" programirana izdaja edicije "Etnografija Pomurja II.". Leta 1975 se je deset etnologov s študijami, predvsem iz materialne kulture, pogodbeno zavezalo, da predložijo zaključene študije do konca leta 1976. V jeseni leta 1977 je uredništvo Pomurske založbe z dopisom obvestilo vse sodelavce, da prispevke pošljejo najkasneje do konca leta 1978, le tako lahko založba programira izdajo v bližnji prihodnosti. Do danes sta na upravo muzeja v Murski Soboti prispeli le dve študiji.

V lanskem letu je izšel v seriji muzejskih vodnikov v zbirki "Kulturni in naravni spomeniki Slovenije" vodnik po etnografskem oddelku Pokrajinskega muzeja v Murski

Soboti z naslovom "Soboški muzej II." Namen vodnika je, da popelje obiskovalca po muzeju in opozori na nekatere značilnosti iz ljudske kulture Pomurja, predvsem Prekmurja. V vodniku sta objavljeni dve karti, ki ponazarjata še ohranjeno ljudsko stavbarstvo in šege, navade v Pomurju. Topografska karta pa ponazarja obrti, ki so se v Pomurju ohranile do danes, v glavnem le še kot domače delavnosti.

Notranje delo v etnološkem oddelku je bilo usmerjeno na dokumentiranje tehničnega in prostoročnega terenskega gradiva ter fototeke terenskega gradiva. Vpisovanje terenskega gradiva po zaključeni terenski akciji se vedno sproti opravi.

Razstavno gradivo v muzejskih razstavnih prostorih je v muzejski dokumentaciji strokovno nastavljeno, kar je pomembno v primeru kraje. Preverjeno je bilo stanje muzealij v razstavnih prostorih po kartoteki, inventarni knjigi in oštevilčenih predmetih.

Iz lončarske razstave v muzeju je bil razstavni material prenešen v shrambo. Razstavljeni pa so drugi lončarski izdelki, ki še niso bili dani na ogled.

Muzej v Murski Soboti si je v lanskem letu pod strokovnim vodstvom kustosov ogledalo šesttisoč obiskovalcev.

Etnološki oddelak bo v letih 1981—1985 postavljen v devetih razstavnih prostorih. Razstavljeno gradivo bo predstavljeno na moderen, izločbeni način (pri katerem se posamezni predmeti lahko izložbeno menjajo) in delno na klasičen način.

Vlasta Koren

DRUŠTVENE NOVICE

Sestanek o raziskovalni nalogi Galjevica

Prvega februarja tega leta je SED priredilo sestanek, na katerem sem kot nosilka raziskovalne naloge Galjevica poročala o delu, ki ga v sklopu projekta Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja finansira Raziskovalna skupnost Slovenije. Ker poteka že tretje, torej zaključno leto etnološkega preučevanja tega ljubljanskega delavskega predmestja, sem lahko govorila o metodičnih izkušnjah in metodoloških spoznanjih in težavah, ki so vezane na monografsko zasnovo in teren, kakršnega etnologi večinoma še ne poznamo. Dotleje sem obravnavala predvsem družinsko-sorodstvene zveze in družbeno kulturo, zato sem tudi na sestanku posvetila največ pozornosti tem življenjskim področjem.

Pogovor, ki je sledil po predstavitvi raziskave, se je raznel o odnosu etnologije in urbanizma. Monografske raziskave izbranih krajev in področij ter druge etnološke raziskave, ki se opirajo na arhivsko in terensko gradivo in so namenjene geneitičnemu tolmačenju načina življenja v različnih okoljih, namreč nudijo neposredno uporabne rezultate (npr. oblika in funkcija naselja ter stavb, stavbna tehnika, številčnost prebivalstva v naselju in številčnost posameznih družin, gostota naseljenosti zgradb in stanovanj, promet in komunikacije, družabost, miselnost, vrednote, odnos do lastnega bivalnega okolja, itd.) in znanje o značilnih socialno-kulturnih vsebinah v teh okoljih. Tako smo se

ob konkretnem primeru vprašali, ali urbana, socialna, demografska in kulturna zgodovina Ljubljane ter njena mozaična socialno-kulturna podoba zanima samo etnološke. Ali ni morda res, da bi marsikomu, ki komaj ve, kaj je to, etnologija, naše raziskave še kako koristile in da bi marsikje z veseljem zaposlili etnologa, če bi vedeli, kaj etnologi delamo?

Glede na dejstvo, da bodo ob današnji usmerjenosti etnologije take raziskave vse številčnejše, bi morali z našim delom seznaniti ustanove, ki se ukvarjajo z urbanizmom in regionalnim planiranjem, in ki bi morale k svojemu delu pritegniti tudi etnološke. Pri urbanističnih posegih sicer imamo besedo, a samo takrat, ko se pojavi vprašanje o zaščiti objektov s spomeniško-varstvenimi vrednotami. Ta miselnost je preozka, ker ne ceni socialno-kulturne vsebine različnih objektov ali terenov, ki nimajo vrednot, zaradi katerih bi jih bilo vredno ohraniti. Treba je doseči, da bomo ne samo varovali, ampak tudi omogočali znanje (raziskave) o različicah našega kulturnega razvoja v različnih geografsko, zgodovinsko, socialno in demografsko opredeljenih terenih. Taka spoznanja bi morali nujno upoštevati pri odločanju o posegih v naše urbano (kulturno) okolje.

Sklenili smo, da bomo z vsebino sestanka seznanili ustanove, ki se ukvarjajo z obravnavanimi vprašanji.

Mojca Ravnik

Profesorju dr. Vilku Novaku ob sedemdesetletnici

Profesor Vilko Novak je bil v razvoju povojne slovenske etnologije tako rekoč edini, ki je s svojim znanstveno raziskovalnim delom posegel skoraj na vsa področja stroke, v njeno zgodovino, materialno, družbeno in duhovno kulturo, v metodična in splošna vprašanja. Že zato je njegovo mesto v razvoju etnološke vede zelo vidno.

Za etnologijo se je začel zanimati že v času študija slavistike na univerzi v Ljubljani med leti 1928 in 1933. S tem je na določen način nadaljeval vez med slavistiko in etnologijo, ki je bila značilna za univerzitetne profesorje Gregorja Kreka, Matijo Murka in Karla Štreklja ter za celo vrsto raziskovalcev na etnološkem področju od prejšnjega stoletja do danes.

Delo na etnološkem področju je nadaljeval med svojim službovanjem na srednjih šolah v Mariboru, Murski Soboti, Kranju in Ljubljani v letih med 1933 in 1948. Leta 1940 se je vpisal med prvimi študenti na novo ustanovljeni Seminar za etnologijo na univerzi v Ljubljani. Za diplomu iz slavistike 1933. leta je pridobil diplomu iz etnologije 1946 in nato doktoriral 1948. Istega leta je bil izvoljen za višjega asistenta, 1951 za docenta, a imenovan 1955, 1965 je bil izvoljen za izrednega profesorja in 1972 za rednega profesorja za etnologijo. Od leta 1957 do 1974 je bil predstojnik seminarja in pozneje oddelka za etnologijo na filozofski fakulteti v Ljubljani.

Začetek etnološkega strokovnega dela profesorja Vilka Novaka predstavljajo prikazi materialne in družbene kulture z njegove rodne pokrajine, Prekmurja, kjer se je rodil 28. 4. 1909 v Béltincih. Taki sestavki so Lan in njegovi izdelki v Slovenski krajini (ČZN 31/1936), Božič v Slovenski krajini (S 1931, št. 292) in Ženitovanski običaji v Slovenski krajini (M 1935). V istem času je začel odkrivati raziskovalce s tega področja, objavil je knjižico o Štefanu Kūharju (Ljubljana 1932) in prevod sestavka Avgusta Pavla Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev (Et 4/1930-31).

S sistematičnim raziskovanjem materialne kulture je nadaljeval po drugi vojni, ko je obravnaval posamezna področja v Prekmurju: Ljudska prehrana v Prekmurju (Ljubljana 1947), Lončarstvo v Prekmurju (SE 3—4/1951), Kmečko vinogradništvo v Prekmurju (Zbornik Etnografskega muzeja u Beogradu 1953); na Gorenjskem: Odkup in ureditev pašnih služnostnih pravic v Bohinju (Zbornik filozofske fakultete 2/1955), Doneski o tkalstvu in skunarstvu med Begunjami in Žirovnico (SE 6—7/1954); ali pregledno za celo Slovenijo: Ljudsko stavbarstvo v naši etnografiji (SE 5/1952), Ljudski lov na Slovenskem v luči narodopisja (Lovec 35/1952), Vprašanje nabiralništva pri Slovencih (SE 10/1957), Übersicht über Viehhaltungsformen und Alpwesen in Slovenien (Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa. Budapes 1961). Sintetična prikaza s tega področja sta Živinoreja (V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I, Zgodovina agrarnih panog I, Ljubljana 1970) in Über die Milchwirtschaft bei den Völkern Jugoslawiens (Viehwirtschaft und Hirtenkultur, Budapes 1969).

Pri obravnavanju strukture slovenske ljudske kulture je nadaljeval delo, ki ga je pri nas začel Stanko Vurnik, pri Hrvatih pa opravil Milovan Gavazzi. Slovensko ljudsko kulturo sestavljajo glede na izvir kulturnih sestavin stara slovanska plast, sredozemska, alpska in panonska plast. To je podlaga za tipološko različnost slovenske ljudske kulture, ki se deli na alpsko, osrednjeslovensko, primorsko ali sredozemsko in panonsko ali vzhodno območje. O tem je pisal v razpravi Struktura slovenske ljudske kulture (Razprave IV, SAZU, razred za filološke in literarne vede, 1958, ponatis V: Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978).

Na podlagi obsežnega in podrobnega poznavanja slovenske ljudske kulture je mogel nastati priručnik (Slovenska ljudska kultura, Ljubljana 1960), kakršnega imajo v Jugoslaviji samo še Srbi, vendar ne tako sistematičnega, Hrvati pa le za del materialne kulture. V njem je podal pregled posameznih področij in kulturnih sestavin glede na njihov izvir, kulturno ali tipološko raznolikost in funkcijo. Žal za takratni čas tako pomembno delo nihče od slovenskih etnologov n primerno in temeljito ocenil in žal tudi ni v zadostni meri vplivalo na celovit pogled na predmet etnološkega raziskovanja, ki je zastopan v tem delu in ki ga je profesor Vilko Novak dosledno uveljavljal pri svojem pedagoškem delu. Delo zunaj fakultete je namreč ostalo razbito v dveh osrednjih ustanovah na materialno in duhovno kulturo.

Drugi pregled Slovencev v Narody mira (Narody zarubežnoj Evropy I, Moskva 1964) in Slovenci v Narodi Jugoslavije (Beograd 1965), je žal izšel po

krivdi redakcije skrajšan in z napakami, kar je avtor pozneje ostro kritiziral (SE 18—19/1966).

Na področje etnološke kartografije je posegel Vilko Novak, ko je sestavil slovenske vprašalnice za Etnološki atlas Jugoslavije (Poskusna vprašalnica 1963, Vprašalnica I 1963, II 1965, III 1966, IV 1967). Sodeloval je pri izdaji osmih poskusnih kart in dolgo let organiziral delo v Sloveniji. Bil je član komisije za etnološki atlas Jugoslavije in njen poverjenik za Slovenijo od 1962 do 1975.

Obsežen del razprav profesorja Vilka Novaka je namenjen analizi posameznih raziskovalcev na etnološkem področju in krajšim zgodovinskim pregledom, kar je nedvomno pomemben prispevek k poznavanju stroke, dokler nimamo celovitega prikaza razvoja etnologije pri nas. Obširno je pisal o prekmurskih rojaki: Jožefu Košiču (Razprave IV, SAZU, razred za filološke in literarne vede, 1958), Avgustu Pavlu (Razprave VII, SAZU, razred za filološke in literarne vede, 1970); začetnikih etnologije: Antonu Tomažu Linhartu (Traditiones 2/1973), Balthasarju Hacquetu (Traditiones 3/1974), Emilu Korytku (Traditiones 1/1972); o poznejših raziskovalcih: Matiji Murku (SE 14/1961), Francetu Kotniku (SE 5/1952), Janezu Trdini (Mengeški zbornik II); raziskovalcih na neevropskih območjih Frideriku Baragi in Francu Pircu (Anthropos 65/1970, uvod v Baragovo knjigo Zgodovina, značaj, nravi in šege severnoameriških Indijancev, Celje 1970).

Med zgodovinskimi pregledi je potrebno omeniti prikaze slovenske etnologije med 1920 in 1960 (Zeitschrift für slavische Philologie, Berlin 30/1962), raziskovanja slovenskega ljudskega pesništva od 1920 do 1959 (Zeitschrift für slavische Philologie, Berlin 29/1960), etnologije na univerzi (Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, 1969), Delež Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture (SR 19/1971), Madžarski spisi o ljudskem življenju v Prekmurju (Traditiones 4/1977).

Celotno delo profesorja Vilka Novaka obsega okoli 150 važnejših bibliografskih enot s področja etnologije, okoli 40 enot s področja slovstvene in kulturne zgodovine ter jezikoslovja in okoli 200 krajših člankov, ocen in prevodov, ki so bili objavljeni v številnih periodičnih publikacijah in dnevnem časopisu.

Vse to delo profesorja Vilka Novaka je bilo vrsto let tesno povezano z vzgojo etnoloških kadrov na fakulteti. Pri njem je diplomirala večina sedanjih etnologov, bil je mentor petim doktorjem znanosti in dvema magistrama, vodil je podiplomski študij na etnologiji, kjer je do zdaj končalo študij pet kandidatov.

S svojo široko razgledanostjo je veliko dal vsakomur, kdor je bil s srcem pri stroki. Bil je kritičen do nedelavnosti in površnosti, a dopuščal in cenil je delo vsakogar, tudi če je imel drugačen pogled na predmet in usmeritev stroke.

Rast vsake stroke temelji na vsem pozitivnem, kar je bilo v njej narejenega v preteklosti in delo profesorja Vilka Novaka predstavlja v slovenski etnologiji prav gotovo zelo pomemben delež. Vsi študentje in sodelavci, ki cenimo njegovo delo, mu želimo ob jubileju vse najboljše.

Duša Krnel-Umek

80 let

akademika dr. Dušana Nedeljkovića

večkratnega predsednika "Saveza udruženja folklorista Jugoslavije" in dolgoletnega predsednika "Udruženja folklorista Srbije" so slavili v Beogradu 11. maja 1979 v klubskih prostorih "Srpske akademije nauka i umetnosti".

Poleg velikega števila članov srbskega društva so prišli tudi zastopniki vseh drugih republiških društev, strokovnih ustanov in ugledni strokovnjaki s področja etnološke stroke. Po uvodnem pozdravu Milice Ilijin, ki je bila kot zvezna tajnica vrsto let ožja sodelavka slavljenca in je zdaj vodila proslavo, je spregovoril o delu prof. Nedeljkovića dr. Slobodan Zečević. Na kratko je orisal njegovo življenjsko pot in izčrpno prikazal njegove zasluge za jugoslovansko etnologijo, ki je le eno od območij, za katera se slavljenec zanima od mladosti. Podčrtal je njegova prizadevanja za uveljavitev naše stroke v javnosti, doma in na tujem. Ne samo, da je dr. Nedeljković napisal vrsto obsežnih razprav in sodeloval na kongresih z načelnimi referati, vedno je skrbel, da bi bila naša etnologija v skladu s potrebami časa, da bi idejno in metodološko ne zaostajala, marveč vselej spremljala sočasna dogajanja. Njegova posebna skrb pa velja zveznemu glasilu "Narodno stvaralaštvo — folklor", ki mu je urednik od začetka, tj. skoraj 20 let, in bi ga brez njega zagotovo ne imeli več.

Za dr. Zečevićem so se priglasili k besedi še nekateri drugi udeleženci proslave in z raznih vidikov orisali, koliko dolguje jugoslovanska folkloristika jubilanu. Nazadnje so mu čestitali tudi zastopniki republiških društev, želeč mu še naprej trdno zdravje, duševno svežino ter moč za uresničitev načrtanih nalog in želja. Slavljenec se je zahvalil v daljšem govoru, ki je izzvenel v nekakšen delovni program in v upanje, da se mu še ne bo treba tako kmalu umakniti z območja stroke, ki mu je pri srcu.

Po uradnem delu so beograjske kolegice poskrbele za skromen prigrizek, prav tolikšen, da je nastalo sproščeno razpoloženje in se je proslava spremenila v prijetno družabno srečanje predstavnikov različnih vej stroke, različnih generacij in z različnih koncev Jugoslavije, ki pa so vsi delavci na istem strokovnem polju.

Ko zaključujemo to poročilo, izrekamo slavlencu še enkrat svoje želje, da bi mu bila bodoča leta lepa in tako plodna kot so bila minula.

ZK

Letos je praznoval svojo 60-letnico dr. Milko Matičetov, višji znanstveni svetnik Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU. Uredništvo Glasnika SED mu čestita k jubileju in mu želi še veliko kraševske trdoživosti!

KNJIŽNE NOVOSTI

Glaser Gert, *Die Kärntner Volksballade*. Untersuchungen zum epischen Kärntner Volkslied. Klagenfurt 1975, 257 s., mus. Not. (Kärntner Museumsschriften, 59).

Delo je bilo pripravljeno kot doktorska disertacija in obranjeno l. 1972 na graški univerzi. Avtor je po stroki germanist, učenec prof. R. Mühlherja. Njegovo oceno je povzel direktor celovškega muzeja, ko je objavil napisal predgovor, v katerem pravi, da je avtor prepričljivo pokazal posebnosti koroške balade, njene zveze z evropskim izročilom in ugotovil odločilni vpliv protireformacije zlasti na legendarne in nekatere druge mlajše balade. Pri tem je upošteval ustne, pisane in tiskane vire ter ustrezno znanstveno literaturo. Vendar obsežni seznam pesemskih zbirk in znanstvenih del na koncu dokazuje dokaj enostransko usmerjenost: od tujih zbirk navaja samo Childa in Štreklja in med avtorji so nenemška imena resnično izjema.

Vsebina knjige je razdeljena na pet poglavij. V prvem poglavju, ki je hkrati uvod, se prepričamo, da obstajajo za avtorja na Koroškem le nemške balade, sicer bi bil slovenske vsaj omenil tam, kjer govori o zbiranju, virih in nekaterih značilnostih, in šele potem odbral za obravnavo tiste, iz nemškega izročila. To bi moralo biti razvidno že iz naslova dela, kajti pojem "koroška balada" obsega nemške in slovenske

Drugo poglavje je teoretično, saj se začne z razlago pojma "balada", govori brez potrebe prav na široko o pojmu "ljudska pesem", nato še o stalnih rečenicah, uvodnih verzih, sklepnih obrazcih, potujočih kiticah ter nazadnje našteva, katere nemške pripovedne pesmi na Koroškem ustrezajo opredelitvi balade, za katero se je odločil. Ne da bi se v tem prikazu spuščala preveč v podrobnosti, naj vsaj omenim, da je marsikatera avtorjeva trditev v tem poglavju zelo vprašljiva, saj navaja kot koroško značilnost, kar je znano tudi v izročilu drugih narodov. V območju ljudske pesmi in še posebej balad, se raziskovalec, ki hoče biti objektivni, ne sme zapirati v ozek svet domačega izročila, sicer mu bo na vsakem koraku spodrsnilo. Če naj delo seže čez domače meje, je treba baladne tipe navajati z ustaljenimi naslovi ali z oznako vsebine, ne pa z začetnim verzom, ki ničesar ne pove.

V tretjem, komaj 6 strani obsegajočem poglavju so obravnavane melodije balad, seveda samo v glavnih potezah. Zdi se, da se je avtor opiral povečini na literaturo, ne pa na lastna opazovanja gradiva. Samo tako je mogel zapisati (str. 50), da na novo nastale melodije navadno ne ustrezajo več značaju besedil. Vemo namreč, da more melodija v ljudski pesmi resda vplivati na oblikovno podobo besedila, sicer pa je samo posoda, ki jo je zmeraj mogoče zamenjati, in se to res dogaja, ker ni pomembnejši značaj besedila, pač pa njegov ritem. Tudi nekatere druge avtorjeve trditve so neprepričljive in sklicevanje na Anderluha ne more nadomestiti dokazov iz gradiva. Nemara bi bilo bolje odreči se temu poglavju v celoti, če se je bil avtor nametil obdelati predvsem besedila, kot pravi sam (str. 54).

Četrto poglavje se ukvarja z vsebino nemških balad na Koroškem, začenši s pregledom baladnih snovi. Slovenskega bralca neprijetno preseneti omemba "slovenskih jezikovnih otokov" ("Slowenische Sprachinsel", str. 56). Le kje jih imamo? Ali naj bo to Slovenska Koroška? Ali nemara priznava obstoj slovenskih vasi na Štajerskem, onstran jugoslovanske meje? Govoriti danes, po 37 letih od izselitve kočevskih Nemcev, o "nemško govorečih območjih v Sloveniji" ("... in den deutschsprachigen Gebieten in Slowenien", str. 56), je, milo rečeno, vsaj anahronizem. Na str. 57 si je dovolil sicer

priznati Slovence na Koroškem, toda v obliki, ki sumljivo zavdarja po nacizmu, ko trdi, da je vzrok za izumrtje dvorsko-viteških balad "zagotovo v rasnem (sic!) sestavu deželnega prebivalstva" ("sicher in der rassischen Zusammensetzung der Bewohner des Landes"), češ da slovenskim kmetom zaradi njihove zgodovine manjka smisel za viteške ideale in ker je "sčasoma zrastle enotna kulturna in duševna dobrina slovenskih in nemških Korošcev", za take balade ni bilo več prostora, pa so izumrle. Če bi se bile ohranile, bi bila to najbrž zasluga Koroških Nemcev? Takrat avtor ne bi več govoril o kulturni enotnosti in ne o rasnem sestavu. Če naj bo razprava znanstvena, potem bi v njej ne smelo biti stavka o "sosednjih deželah Koroške, med katerimi ima le kočevski jezikovni otok" neko temo, ker tega otoka že 37 let ni več, ostalo je le kočevskoneemško pesemsko izročilo v zapisih, ki so povečini nastali pred prvo svetovno vojno. O tem bi se avtor lahko prepričal v freiburškem pesemskem arhivu (saj se sklicuje nanj) in tam uvidel, da so pristranska, Slovincem sovražna stališča, kot jih zastopa on, že davno premagani tudi med poštenimi nemškimi folkloristi in etnologi. Jasno je, da je pri tako enostranski avtorjevi usmerjenosti zaman pričakovati primerjanje koroškega nemškega baladnega izročila z izročilom drugih narodov, vsaj v srednji Evropi. Zadovoljil se je največ z izjavami o splošno-evropskem, kolikor se sploh ne ozira samo na nemško izročilo zunaj Avstrije.

V odstavku o mitično—pripovednih in socialnih baladah obravnava podrobneje pet tipov, ki so deloma znani tudi na Slovenskem, npr. O morilskem pevcu (Halewijn-Ulinger, pri nas Jelengar—Lajnar—Cigan, gl. SLP 1, št. 64, 65), O zapeljivem plačilu in o nevesti — detomorilki. Spet ne ve ničesar o slovenskih variantah balade o Ulingerju—Lajnarju—Ciganu, čeprav so bile objavljene že v 1. knjigi Štrekljeve zbirke in je J. Glonar napisal članek o tej baladi. Za balado o kraljevskih zaljubljenicah, ki jima je morje branilo priti skupaj, sklepa na podlagi izjave pevca edinega koroškega zapisa, da je morala sredi 19. stol. na svoji poti s severa že doseči Koroško. V resnici obstajata tudi dva — resda močno porušena — slovenska zapisa iz Ziljske doline (pri Štreklju št. 219 in 220) iz Rokopisa Matije Majarja-Ziljskega, ohranjenega v Vrazovi zapiščini. Tega otipljivega dokaza za obstoj balade na Koroškem sredi 19. stol. avtor seveda ni upošteval, kaj šele navedel. V obdelavi balade o nevesti-detomorilki ni mogel mimo slovenskega gradiva, preveč je bilo že o njem objavljenega z nemške in slovenske strani (to literaturo izrecno omenja), odstopil pa tudi ni od svojega stališča, saj prišteva tokrat k jezikovno mešanemu ozemlju poleg južne Štajerske in južne Koroške še severno Slovenijo ("Nordslowenien", str. 136). Le katera slovenska pokrajina naj bi bila to? Gorenjska?

Od legendarnih balad obravnava tri: o Tannhäuserju, o Dr. Faustu in o umoru ljubice. Slovensko izročilo jih ne pozna in tudi med koroškimi Nemci so ohranjene samo v posameznih zapisih, npr. o Faustu kot prolog istoimenske duhovne igre na temo pogodbe s hudičem.

Posebej so obdelane tri balade iz tematske skupine o mrtvaškem plesu. Po splošnem orisu teme v pesemskem, dramatskem in likovnem izročilu, ki je zastopano tudi na Koroškem, predstavi najprej pesem, ki je pravzaprav ne moremo šteti med balade, saj ne vsebuje nobenega dogajanja, marveč le dvogovor, pogajanje dekleta s smrtjo. Tudi meni se zdi tvegano uvrščati jo v skupino mrtvaškega plesa, ko pa ima z njo skupno le misel, da mora vsakdo umreti. To pa trdijo tudi navadne mrliške pesmi ob varovanju. Enako naslednji primer, naslovljen "Smrtni angel", ne ustreza prav tej skupini, ker je variantna pesmi o Jezusu slikarju (prim. Štrekelj, št. 497—99), ki jo avtor celo omenja, vendar misli, da je "nebeški malar" drugoten. Tretja pesem je spet mrliška: prepir bolnika s smrtjo.

Ljubezenske balade uvršča avtor v mlajšo plast izročila, češ da je v njih več lirčnih sestavin. Kot prvi

primer iz te skupine obravnava balado o deklici, ki je šla nabirat robidnice, srečala lovca in čez tričetr let rodila sinka. Druga je šaljiva balada o nezvesti gospe in rokodelskem pomočniku. Obe sta na Koroškem (kot tudi drugod po Nemškem), zelo razširjeni. Nasprotno se je tretja, o preizkušnji ljubezni ("Liebesprobe") ohranila na Koroškem le v enem zapisu. Isto snov zastopa med Slovenci balada o zvesti deklici (gl. Štrekelj, št. 773—94, z dvema variantama iz Roža), ki jo tudi koroški Slovenci še danes pojo.

Sklepno, 5. poglavje, je kratek povzetek izsledkov in izzveni v ugotovitev, da so koroške balade del splošno nemškega ljudskega izročila, bodisi tiste najstarejše ali novejše ljubezenske.

Sodeč po obširnem seznamu literature na koncu knjige, je avtor vložil veliko truda v svoje delo. Zlasti si je prizadeval zaobjeti vso dosegljivo literaturo. Žal je bil pri tem preveč enostransko nemški. Vsaj pri obravnavanju posameznih balad, tistih, ki so splošna evropska last, bi bil moral upoštevati gradivo drugih narodov. Zdi se tudi, da mu manjka terenske izkušnje, da je delal samo z gradivom iz druge roke. Če naj bi bil prikaz koroške nemške balade izčrpen, bi bil moral povedati kaj več o njeni vlogi v ljudskem življenju, o pevcih, o načinu petja. Tako pa se še glede tega sklicuje na tiskane vire in brez premisleka zapiše, da se "staro ljudsko baladno izročilo najde tudi (!) samo še po nekaterih jezikovnih otokih na vzhodu in jugovzhodu" in se 37 let po odhodu Kočevarjev sklicuje na Hauffenovo knjigo iz l. 1895! Tudi strokovnjaki avtorjeve narodnosti, ki zaradi stališča do Slovencev ne more biti prizadet, se ne bo mogel pohvalno izraziti o delu s tako malo smisla za zgodovinsko točnost in upoštevanje stvarnosti. Kljub obsežnosti dela ne pomeni tako pomembnega prispevka k poznavanju nemškega izročila na Koroškem, kot se zdi predstavniku založnika v predgovoru.

The Types of the Scandinavian Medieval Ballad. A descriptive catalogue. In collaboration with Mortan Nolsøe and W. Edson Richmond edited by Bengt R. Jonsson, Svale Solheim and Eva Danielson. Svensk visarkiv, Stockholm. Universitetsforlaget Oslo-Bergen-Tromsø, 1978. 329 S.

Doslej objavljenim baladnim indeksom (češkemu, slovenskemu in romunskemu) se je zdaj pridružil še skandinavski, v celoti pisan angleško. Skandinavci se pač dobro zavedajo, da komaj kdo razume skandinavske jezike zunaj njihovih dežel in da potrebujejo posrednika, če naj svet spozna njihovo pesemsko izročilo.

B. R. Jonsson v predgovoru piše, da se mu je misel o taki obliki indeksa porodila že l. 1960, ko mu je bilo naročeno, naj pripravi izdajo švedskih srednjeveških balad in je zanjo napisal v angleščini povzetke besedil. Dve leti pozneje je pridobil za načrt S. Solheima iz Osla in kasneje še kolege drugih skandinavskih dežel, zaradi angleščine pa skandinavista W. E. Richmonda iz ZDA.

Zasnova dela je razložena v uvodu. Posluževali naj bi se ga kot nekakšnega vodiča po izdajah skandinavskih balad, bodisi že objavljenih bodisi tistih, ki so trenutno še v pripravi. Sestavljajci izrecno poudarjajo, da katalog ni indeks motivov, marveč obsega vsebinske povzetke 838 baladnih tipov iz petih skandinavskih dežel: Danske, Norveške, Švedske, Islandije in Ferojskih otokov. Finska ni zajeta, ker jezikovno ne sodi zraven. Pojasnjeno je tudi, da skandinavska srednjeveška balada ni povsem isto, kar je balada v drugih evropskih deželah. Resda so jo prenašali s petjem kot drugod, toda značilne zanjo so oblika (včasih dvovrstične kitice z enim ali dvema refrenom, včasih štirivrstične brez refrena), pripovedna vsebina in objektivni stil izražanja. Vzdevek "srednjeveška" je treba razumeti tipološko, kajti ohranjena besedila niso vsa iz srednjega veka, pač pa opevajo dogodke in razmere tega razdobja, ki se v Skandinaviji konča z l. 1520, tj. z nastopom reformacije. Zato niso upoštevali balad, ki pripovedujejo o kasnejših dogodkih, in tudi ne takih pripovednih pesmi, ki se po obliki skladajo z lirskimi pesmimi, oz. lirskih, zloženih v baladnih kiticah.

Pri razvrstitvi gradiva so se držali klasifikacije S. Grundtviga v nedavno končani popolni izdaji danskih ljudskih pesmi. Katalog obsega tako 6 skupin: A. pravljicne, B. legendarne, C. zgodovinske, D. viteške, E. junaške in F. šaljive. Številčno najmočnejši skupini sta D in E, medtem ko je najmanj tipov v skupini B, torej nasprotno kot pri nas, kjer so najmočnejša skupina prav legendarne.

Povzetki so sestavljeni tako, da podajajo vsebino tipa in so posameznosti v raznih zapisih omenjene le izjemoma. Poleg naslova v izvirniku je naslov v angleščini, ki pa ni prevod prejšnjega, marveč označitev vsebine. Sproti so navedeni viri, kjer se tip nahaja.

Na koncu je abecedni seznam naslovov v izvirnem jeziku, pregled števil v katalogu z ustrežno oznako v objavljenih zbirkah ter seznam literature in virov s kratkimi. Škoda, da ni bil izdelan še seznam tem in pripovednih enot (narrative units), ali značilnejših motivov, ki bi uporabniku kataloga zelo olajšal delo, kadar bi ugotavljal morebitne skladnosti z izročilom drugih narodov. Tako pa se je treba pri vsakokratnem iskanju pregristi skozi vse povzetke.

Kljub temu smo kataloga resnično veseli, saj odpira vpogled v bogato izročilo, ki bi bilo sicer prav zaradi jezikovnih ovir nedostopno. Kdor je kdaj sestavljal kaj podobnega, ve, koliko truda je treba, da iz množice zapisov izlušči tisto, kar je vsem skupno in pomeni vsebinsko jedro, ogrodje, tip. Za raziskovalno delo, ki mora poseči na široko in ugotavljati, npr. kje vse se pojavlja nek motiv ali tematska značilnost, so taki katalogi skoraj pomembnejši od samih izdaj gradiva. Zato je prav zaželeno, naj bi se našli posnemovalci tega dela še drugod.

č 121

II 131 829 1979

099832618,2

COBISS

Kral

Matias